

Огляд судової практики

2024

Видання англійською мовою
© Рада Європи - Європейський суд
з прав людини, 2025

Цей документ є витягом із
щорічного звіту Європейського суду з
прав людини за 2024 рік, Рада Європи.

Кожен, хто бажає відтворити та/чи перекласти весь
цей документ або його частину в друкованому
вигляді, в мережі інтернет або в будь-якому іншому
форматі, має звернутися за електронною поштою
publishing@echr.coe.int за подальшими вказівками.

При цитуванні цього документу
необхідно зазначати як джерело
«Щорічний звіт Європейського суду з
прав людини за 2024 рік, Рада Європи».

Цей документ доступний для завантаження
за посиланням: [https://ks.echr.coe.int/
web/echr-ks/case-law-updating](https://ks.echr.coe.int/web/echr-ks/case-law-updating)

© Фото: Рада Європи, ЄСПЛ

Верстка: ЄСПЛ

Зміст

Загальні питання

- 72 Міжнародне гуманітарне право
Принцип «законності»

Юрисдикція та прийнятність

- 74 Юрисдикція Держав (стаття 1)
75 Прийнятність (статті 34 та 35)
Статус потерпілого та *Locus standi* у справах про зміну клімату (стаття 34)
Вичерпання національних засобів правового захисту (пункт 1 статті 35)
Юрисдикція для розгляду справ щодо Росії

“Основні” права

- 80 Право на життя (стаття 2)
Насильницькі зникнення
81 Заборона рабства і примусової праці (стаття 4)
Позитивні зобов’язання
82 Право на свободу та особисту недоторканність (стаття 5)
Законний арешт або затримання (пункт 1 статті 5)

Процесуальні права

- 84 Право на справедливий розгляд цивільної справи (пункт 1 статті 6)
Доступ до суду
Доступ до суду у справах про зміну клімату
86 Презумпція невинуватості (пункт 2 статті 6)
88 Права сторони захисту (пункт 3 статті 6)
Використання юридичної допомоги захисника (підпункт (с) пункту 3 статті 6)

Інші права та свободи

- 89 Право на повагу до приватного і сімейного життя, до житла і кореспонденції (стаття 8)
Позитивні зобов’язання щодо пом’якшення наслідків зміни клімату
Приватне життя: застосовність
Приватне життя
Приватне життя і житло
97 Свобода думки, совісті і релігії (стаття 9)
Свобода релігії
99 Заборона дискримінації (стаття 14)
Стаття 14 у поєднанні зі статтею 2
99 Загальна заборона дискримінації (стаття 1 Протоколу № 12)
101 Захист власності (стаття 1 Першого протоколу)
Володіння майном
103 Свобода пересування (стаття 2 Протоколу № 4)
Свобода пересування

Інші положення Конвенції

- 105 Відступ від зобов’язань під час надзвичайної ситуації (стаття 15)
106 Обмеження, не передбачені Конвенцією (стаття 18)

Міждержавні справи

Перелік справ

Загальні питання¹

Міжнародне гуманітарне право

Принцип «законності»

Рішення Великої Палати в міждержавній справі «Україна проти Росії (щодо Криму)» (*Ukraine v. Russia (re Crimea)*)² стосувалося численних порушень Конвенції та Протоколів до неї у регіоні Криму під час подій, у ході яких регіон Криму (включно з містом Севастополь) був, як стверджувалося, включений до складу Російської Федерації, а також деяких наступних подій. Уряд України стверджував, що Російська Федерація є відповідальною за адміністративні практики, що призвели до численних порушень прав людини, оскільки ці практики були частиною великої, взаємопов'язаної кампанії політичних репресій, що здійснювалася Росією з метою придушення будь-якої політичної опозиції.

Заяву № 20958/14 було обмежено в часі періодом з 27 лютого 2014 року по 26 серпня 2015 року, а також обмежено територією Криму, однак заява № 38334/18 не мала таких часових обмежень. Уряд-заявник не вимагав розгляду окремих справ, на які він посилався, а просив вважати їх доказами адміністративної практики, що становить порушення Конвенції. Відповідно, окремі

скарги про стверджувані порушення Конвенції виходили за межі справи.

У своїй ухвалі про прийнятність³, Велика Палата постановила, що оскаржувані факти, на які посилаються в заяві № 20958/14, підпадають під «юрисдикцію» Російської Федерації в розумінні статті 1 Конвенції; вона відхилила попередні заперечення Уряду-відповідача та визнала прийнятними скарги Уряду-заявника щодо стверджуваних адміністративних практик, що суперечать статтям 2, 3, 5, 6, 8, 9, 10 та 11 Конвенції, статтям 1 та 2 Першого протоколу, статті 2 Протоколу № 4, а також статті 14 Конвенції у поєднанні зі статтями 8, 9, 10 та 11 Конвенції та статтею 2 Протоколу № 4 до Конвенції. Згодом Велика Палата провела засідання щодо розгляду заяви № 20958/14 по суті, а також щодо прийнятності та розгляду по суті заяви № 38334/18 (стосовно, *inter alia*, поводження з «українськими політичними в'язнями» в Криму, інших частинах України, Російській Федерації та Білорусі).

У цьому рішенні Велика Палата визнала прийнятною скаргу стосовно переміщення ув'язнених з Криму до Росії, про яку також

1. Цей огляд був підготовлений Директоратом Юрисконсульта і не покладає зобов'язань на Суд.

2. «Україна проти Росії (щодо Криму)» (*Ukraine v. Russia (re Crimea)*) [ВП], №№ 20958/14 та 38334/18, від 25 червня 2024 року. Див. також щодо статті 35 (Юрисдикція щодо розгляду справ проти Росії), статті 2 (Право на життя - Насильницькі зникнення), статті 18 (Обмеження, не передбачені Конвенцією) та статті 33 (Міждержавні справи) нижче.

3. «Україна проти Росії (щодо Криму)» (*Ukraine v. Russia (re Crimea)*) (ухв.) [ВП], №№ 20958/14 та 38334/18, від 16 грудня 2020 року.

йшлося в заяві № 20958/14, що її уже було доведено до відома Російської Федерації, і визнала порушення Конвенції та Протоколів до неї щодо кожної з прийнятних скарг у цій заяві. Вона також визнала заяву № 38334/18 частково прийнятною і частково неприйнятною. Стосовно розгляду по суті цієї заяви Велика Палата визнала порушення статей 3, 5, 6, 7, 8, 10 і 11 Конвенції, а також статті 18 у поєднанні зі статтями 5, 6, 8, 10 і 11. Вона також залишила відкритим питання щодо справедливої сатисфакції і зазначила, відповідно до статті 46 Конвенції, що Держава-відповідач повинна вжити всіх заходів для забезпечення якнайшвидшого безпечного повернення відповідних ув'язнених, переміщених з Криму до в'язниць у Росії.

Рішення Великої Палати є новим і важливим, оскільки Суд вперше визначив підхід, якого слід дотримуватися для вирішення загального питання «законності», як того вимагають різні положення Конвенції, у таких випадках, як цей, коли Держава-відповідач, що здійснює «ефективний контроль» над територією за межами своєї міжнародно визнаної території, замінює чинне законодавство цієї території власним законодавством. Суд вважав, що його попередні рішення у подібних ситуаціях (як у справах *«Лоїзиду проти Туреччини»* (Loizidou v. Turkey)⁴; *«Мозер проти Республіки Молдова та Росії»* (Mozer v. the Republic of Moldova and Russia)⁵; *«Ілашку та інші проти Молдови та Росії»* (Ilaşcu and Others v. Moldova and Russia)⁶; та *«Мамасакхлісі та інші проти Грузії та Росії»* (Mamasakhlisi and Others v. Georgia and Russia)⁷) не можуть бути застосовані в цій справі, оскільки вони стосувалися або «законодавства» невизнаних утворень, що не відображає жодних правових і судових традицій, сумісних з Конвенцією, або продовження застосування раніше наявного національного законодавства, чинного на відповідній території. Натомість ця справа стосувалася застосування в Криму

законодавства Російської Федерації (або «законодавства» місцевих органів влади, як його похідного), яке повністю замінило раніше чинне законодавство України після дати підписання «Договору про приєднання» між Росією та «Республікою Крим». Оскільки факти цієї справи підпадали під сферу застосування як Конвенції, так і міжнародного гуманітарного права (МГП), а також оскільки Суд був покликаний тлумачити Конвенцію з урахуванням відповідних положень МГП, загальне питання «законності» було вирішено з посиланням на ці положення. Як і в ухвалі про прийнятність, Суд повторив, що він не має юрисдикції визначати статус Криму за міжнародним правом і що це питання виходить за межі справи. Однак він посилався на норми МГП, що визначають зобов'язання Держави-окупанта (Гаазькі положення 1907 року⁸ і Женевська конвенція 1949 року⁹), які чітко передбачають зобов'язання підтримувати чинне законодавство на «окупованій» території та не змінювати, не призупиняти і не замінювати його власним законодавством «окупанта», за винятком трьох виняткових ситуацій: (i) необхідність окупаційної влади усунути будь-яку пряму загрозу своїй безпеці; (ii) обов'язок окупаційної влади виконувати свої обов'язки відповідно до Женевської конвенції; або (iii) необхідність забезпечити «належне управління» окупованою територією. Оскільки не було доведено існування жодної з цих виняткових ситуацій, Суд дійшов висновку, що російське законодавство в Криму не може вважатися «законодавством» у розумінні Конвенції, а будь-яка адміністративна практика, заснована на цьому законодавстві, не є «законною» або «встановленою законом». Те саме стосувалося дій «російських судів», що діяли в Криму після 18 березня 2014 року (дати підписання «Договору про приєднання»), оскільки ці «суди» не могли вважатися «встановленими законом» для цілей пункту 1 статті 6 Конвенції.

4. *«Лоїзиду проти Туреччини»* (Loizidou v. Turkey) (по суті), від 18 грудня 1996 року, Звіти рішень та ухвал 1996-VI.

5. *«Мозер проти Республіки Молдова та Росії»* (Mozer v. the Republic of Moldova and Russia) [ВП], № 11138/10, від 23 лютого 2016 року.

6. *«Ілашку та інші проти Молдови та Росії»* (Ilaşcu and Others v. Moldova and Russia) [ВП], № 48787/99, ЄСПЛ 2004 VII.

7. *«Мамасакхлісі та інші проти Грузії та Росії»* (Mamasakhlisi and Others v. Georgia and Russia), №№ 29999/04 та 41424/04, від 07 березня 2023 року.

8. (IV) Конвенція про закони і звичаї війни на суходолі та додаток до неї: Положення про закони і звичаї війни на суходолі. Гаага, 18 жовтня 1907 року.

9. (IV) Конвенція про захист цивільного населення під час війни від 12 серпня 1949 року.

Юрисдикція та прийнятність

Юрисдикція Держав (стаття 1)

Ухвала Великої Палати у справі «*Дуарте Агостіньо та інші проти Португалії та 32 інших*» (*Duarte Agostinho and Others v. Portugal and 32 Others*)¹⁰ стосувалася позитивних зобов'язань Держави-учасниці у сфері пом'якшення наслідків зміни клімату, а також прийнятності відповідних скарг.

Заяву було подано кількома громадянами Португалії, які проживали в Португалії, при цьому вони не скористалися жодними національними засобами правового захисту. Заявники стверджували, що теперішні й майбутні наслідки зміни клімату, спричинені їхньою країною і тридцять двома іншими Державами, зокрема щодо сильної спеки, лісових пожеж і диму від лісових пожеж, які вплинули на їхнє життя, добробут, психічне здоров'я та комфорт їхніх домівок, є порушенням кількох статей Конвенції.

Суд визнав заяву неприйнятною. Він постановив, що заявники підпадають під юрисдикцію Португалії (територіальна юрисдикція), але не підпадають під юрисдикцію інших Держав-відповідачів, оскільки жодна з підстав для екстериторіальної юрисдикції, визначених практикою Суду, не застосовується в обставинах цієї справи (щодо України заяву було прямо відкликано й тому вилучено з реєстру справ). Стосовно Португалії було встановлено, що заявники не вичерпали національних засобів правового захисту, незважаючи на існування всеосяжної системи *prima facie* ефективних правових засобів у національному правовому порядку.

Ухвала Великої Палати є важливою з огляду на те, що:

(i) Суд вперше розглянув питання про застосовність своєї судової практики щодо екстериторіальної юрисдикції до скарг, що стосуються зміни клімату. Оскільки було

очевидно, що скарги заявників не відповідали жодній з обставин, які в попередніх справах давали підстави для визнання екстериторіальної юрисдикції за статтею 1 Конвенції, Суд розглянув, чи існували вагомі підстави для розвитку наявної практики щодо екстериторіальної юрисдикції на підставі низки «виняткових обставин» та «особливих рис», наведених заявниками. Зважаючи на специфічні особливості справ про зміну клімату, як було розтлумачено в рішенні у справі «*Ферейн КлімаСеньорін Швейц та інші проти Швейцарії*» (*Verein KlimaSeniorinnen Schweiz and Others v. Switzerland*)¹¹, та аргументи, висунуті заявниками, Суд, однак, дійшов висновку, що ці елементи самі по собі не можуть слугувати підставою для створення, шляхом судового тлумачення, нової підстави для екстериторіальної юрисдикції або ж виправданням для розширення наявних підстав. Він відхилив аргумент заявників про те, що юрисдикція Держави має залежати від змісту її позитивних зобов'язань, з огляду на серйозність впливу зміни клімату на права, передбачені Конвенцією, і категорично відмовився розширити екстериторіальну юрисдикцію Договірних Держав на підставі запропонованого критерію «контролю над інтересами заявників, передбаченими Конвенцією» у сфері зміни клімату, оскільки це призвело б до неприйнятного рівня до необґрунтованого рівня невизначеності для Держав і спричинило б необмежене розширення відповідальності Держав за Конвенцією перед особами практично в будь-якій точці світу. Суд також відхилив аргумент заявників про те, що екстериторіальна юрисдикція інших Держав-членів ЄС може впливати з того факту, що

10. «*Дуарте Агостіньо та інші проти Португалії та 32 інших*» (*Duarte Agostinho and Others v. Portugal and 32 Others*) (ухв.) [ВП], № 39371/20, від 09 квітня 2024 року. Див. також щодо статті 34 (Статус потерпілого та *Locus standi*) і пункту 1 статті 35 (Вичерпання національних засобів правового захисту) нижче.

11. «*Ферейн КлімаСеньорін Швейц та інші проти Швейцарії*» (*Verein KlimaSeniorinnen Schweiz and Others v. Switzerland*) [ВП], № 53600/20, від 09 квітня 2024 року.

вони також мають громадянство ЄС завдяки своєму португальському громадянству.

(ii) Щодо стверджуваної юрисдикції Держав-відповідачів, інших ніж Держава заявників (Португалія), Суд відхилив пропозицію заявників застосувати підставу «виняткових обставин», згадану в рішенні у справі *«М.Н. та інші проти Бельгії» (M.N. and Others v. Belgium)*¹², зазначивши, що в

згаданій справі він не встановив існування екстериторіальної юрисдикції Держави-відповідача й не мав наміру визначати окремий критерій юрисдикції, оскільки оцінка будь-яких «виняткових обставин» зрештою є питанням ефективної влади або контролю над заявниками, відповідно до встановленої судової практики.

Прийнятність (стаття 34 та 35)

Статус потерпілого та *Locus standi* у справах про зміну клімату (стаття 34)

Рішення Великої Палати у справі *«Ферейн КлімаСеньорін Швейц та інші проти Швейцарії» (Verein KlimaSeniorinnen Schweiz and Others v. Switzerland)*¹³ та ухвали у справах *«Дуарте Агостінью та інші проти Португалії та 32 інших» (Duarte Agostinho and Others v. Portugal and 32 Others)*¹⁴ і *«Карем проти Франції» (Carême v. France)*¹⁵ стосувалися того ж основного питання, а саме позитивних зобов'язань Договірної Держави у сфері пом'якшення наслідків зміни клімату та прийнятності відповідних скарг.

У першій справі (Ферейн КлімаСеньорін Швейц та інші, згадана вище) швейцарська асоціація літніх жінок, стурбованих наслідками глобального потепління для їхніх умов життя і здоров'я, та окремо чотири жінки скаржилися, що національні органи влади не вживають достатніх заходів для пом'якшення наслідків зміни клімату. Їхній позов до вищих швейцарських судів був відхилений, оскільки їх не було визнано такими, що достатньо та безпосередньо постраждали від стверджуваних порушень. Другу справу (Дуарте Агостінью та інші, згадана вище) було порушено кількома громадянами Португалії, які проживали в Португалії, але не скористалися жодними національними засобами правового захисту, і які стверджували про порушення кількох статей Конвенції з огляду на теперішні та майбутні наслідки зміни клімату, спричинені їхньою країною і тридцятьма двома іншими

Державами, зокрема сильну спеку, лісові пожежі та дим від лісових пожеж, які вплинули на їхнє життя, добробут, психічне здоров'я й комфорт їхніх домівок. Заявником у третій справі (Карем, згадана вище) був колишній мер французького муніципалітету Гранд-Сінт, який стверджував, що Франція не вжила достатніх заходів для пом'якшення наслідків зміни клімату, й що така бездіяльність призвела до порушення його прав, передбачених статтями 2 та 8 Конвенції, зокрема через ризик повеней, спричинених зміною клімату, яким у майбутньому буде піддаватися відповідний муніципалітет.

Принципи, розроблені Великою Палатою, призвели до різних висновків у кожній справі. У справі Ферейн КлімаСеньорін Швейц та інші (згаданій вище) Суд дійшов висновку, що чотири окремі заявниці не відповідали критеріям статусу потерпілого для цілей статті 34 Конвенції. Щодо асоціації, Суд постановив, що особливість зміни клімату як спільної проблеми людства та необхідність сприяння розподілу тягаря між поколіннями роблять доцільним врахування можливості звернення асоціацій до судових засобів захисту в контексті зміни клімату. Однак для дотримання виключення скарг, поданих в загальних інтересах суспільства (*actio popularis*) за Конвенцією, асоціація мала дотримуватися низки умов, викладених у рішенні, які, як було встановлено, були дотримані в цій справі.

12. *«М.Н. та інші проти Бельгії» (M.N. and Others v. Belgium)* (ухв.) [ВП], № 3599/18, § 113, від 05 травня 2020 року.

13. *«Ферейн КлімаСеньорін Швейц та інші проти Швейцарії» (Verein KlimaSeniorinnen Schweiz and Others v. Switzerland)* [ВП], № 53600/20, від 09 квітня 2024 року. Див. також щодо пункту 1 статті 6 (Доступ до суду) і статті 8 (Позитивні зобов'язання) нижче.

14. *«Дуарте Агостінью та інші проти Португалії та 32 інших» (Duarte Agostinho and Others v. Portugal and 32 Others)* (ухв.) [ВП], № 39371/20, від 09 квітня 2024 року. Див. також щодо статті 1 (Юрисдикція Держав) вище та пункту 1 статті 35 (Вичерпання національних засобів правового захисту) нижче.

15. *«Карем проти Франції» (Carême v. France)* (ухв.) [ВП], № 7189/21, від 09 квітня 2024 року.

І навпаки, Суд визнав дві інші заяви неприйнятними. У справі *Дуарте Агостінью та інші* (згаданій вище) він постановив, що заявники підпадають під юрисдикцію Португалії (територіальна юрисдикція), але не підпадають під юрисдикцію жодної іншої Держави-відповідача, оскільки підстави для екстериторіальної юрисдикції, визначені практикою Суду, не застосовувалися за обставин цієї справи (щодо України заяву було прямо відкликано й тому вилучено з реєстру справ). Щодо Португалії було встановлено, що заявники не вичерпали національних засобів правового захисту, незважаючи на існування всеосяжної системи *prima facie* ефективних правових засобів у національному правовому порядку. У третій справі, *Карем* (згаданій вище), скарги заявника були визнані несумісними *ratione personae* з Конвенцією, оскільки заявник покинув Гранд-Сінт і не мав там жодної нерухомості чи інших відповідних зв'язків з цим містом. Крім того, стаття 34 Конвенції не дозволяла йому подавати заяву від імені муніципалітету в якості його колишнього (або навіть чинного) мера.

Рішення й ухвали Великої Палати свідчать про численні зміни в судовій практиці. Так, у рішенні у справі *Ферейн КлімаСеньорін Швейц та інші* (згаданій вище):

(i) Суд запровадив нове поняття «розподілу тягаря між поколіннями» у своїй практиці щодо зміни клімату. Він зазначив, що, хоча юридичні зобов'язання, які впливають для Держав із Конвенції, поширюються на осіб, які живуть зараз, очевидно, що майбутні покоління, ймовірно, нестимуть дедалі важчий тягар наслідків нинішніх провалів та упущень у боротьбі зі зміною клімату. Так, розподіл тягаря між поколіннями набув особливого значення в цьому контексті. Згідно зі своїми зобов'язаннями за *Рамковою конвенцією Організації Об'єднаних Націй про зміну клімату*, Держави-учасниці взяли на себе зобов'язання захищати кліматичну систему на благо нинішнього і майбутніх поколінь людства.

Суд назвав «розподіл тягаря між поколіннями» фактором, що впливає на визнання права асоціацій на звернення до суду, а точніше, на їхню правосуб'єктність у суді в контексті зміни клімату. Зокрема, з огляду на особливість зміни клімату як спільної проблеми людства та нагальність боротьби з її негативними наслідками, Суд

вважав за доцільне в цьому конкретному контексті визнати важливість визнання можливості подання асоціаціями позовів до суду з метою захисту прав людини не тільки тих, хто фактично постраждав, але й тих, хто може постраждати від негативних наслідків зміни клімату, замість того, щоб покладатися лише на позови, подані кожним окремим громадянином від свого імені.

(ii) Суд наголосив на необхідності проводити та підтримувати розмежування між статусом потерпілих фізичних осіб та правовим статусом (*locus standi*) асоціацій, які діяли від імені осіб, передбачені Конвенцією права яких, як стверджується, були порушені.

(a) Стосовно статусу потерпілого за статтею 34 Конвенції в контексті скарг, що стосуються зміни клімату, Суд не побачив підстав ставити під сумнів принцип, згідно з яким асоціація не може посилатися на міркування щодо здоров'я або незручності та проблеми, пов'язані зі зміною клімату, з якими можуть стикатися лише фізичні особи. Щодо останніх, які виступають як індивідуальні заявники, Суд постановив, що вони повинні довести, що вони особисто й безпосередньо постраждали від дій або бездіяльності уряду з огляду на два ключові критерії: (a) високу інтенсивність впливу на заявника негативних наслідків зміни клімату; та (b) нагальну потребу забезпечити індивідуальний захист заявника у зв'язку з відсутністю або недостатністю будь-яких розумних заходів для зменшення шкоди. Суд підкреслив, що поріг для встановлення статусу потерпілого у справах про зміну клімату повинен бути особливо високим, оскільки Конвенція не допускає подання скарг в загальних інтересах суспільства (*actio popularis*). Чи відповідає заявник цьому порогу в конкретній справі, буде залежати від ретельної оцінки конкретних обставин цієї справи, таких як панівні місцеві умови та індивідуальні особливості й вразливість. Оцінка Суду також включатиме, але не обов'язково обмежуватиметься, міркуваннями щодо: характеру та обсягу скарги заявника за Конвенцією; актуальності/віддаленості і/або ймовірності настання негативних наслідків зміни клімату в часі; конкретного впливу на життя, здоров'я або добробут заявника; масштабів і тривалості шкідливих наслідків; масштаб ризику (локальний або загальний); і характер вразливості заявника.

(b) Щодо правового статусу (*locus standi*) асоціацій, Суд вважав, що конкретні міркування, пов'язані зі зміною клімату, свідчать на користь визнання можливості асоціацій, за певних умов, виступати в Суді в якості представників осіб, права яких були або, як стверджується, будуть порушені. Суд встановив такі критерії для визнання асоціації такою, що має *locus standi* для подання заяви про стверджуване нездійснення Договірною Державою належних заходів для захисту осіб від негативних наслідків зміни клімату: (a) її має бути законно створено у відповідній юрисдикції або вона повинна мати право провадити в ній діяльність; (b) вона повинна бути здатна продемонструвати, що вона переслідує конкретну мету відповідно до своїх статутних цілей у захисті прав людини своїх членів або інших потерпілих осіб у межах відповідної юрисдикції, незалежно від того, чи обмежуються це колективними діями для захисту цих прав від загроз, що виникають унаслідок зміни клімату, чи включає їх; та (c) вона мала бути здатна продемонструвати, що її можна вважати дійсно кваліфікованою і представницькою для дій від імені членів або інших потерпілих осіб у межах юрисдикції, які зазнали конкретних загроз або негативних наслідків зміни клімату для їхнього життя, здоров'я або добробуту, що захищаються Конвенцією, з належним урахуванням таких факторів, як мета, з якою було створено асоціацію, її некомерційний характер, характер і масштаб її діяльності в межах відповідної юрисдикції, її членство та представництво, її принципи та прозорість управління, а також те, чи в цілому, за конкретних обставин справи, надання такого статусу відповідає інтересам належного

відправлення правосуддя. Суд також зазначив, що статус асоціації не буде підлягати окремій вимозі про доведення того, що особи, від імені яких було порушено справу, самі відповідають вимогам щодо статусу потерпілого для фізичних осіб у контексті зміни клімату (див. як узагальнено в попередньому пункті).

І навпаки, у третій справі, *Карем* (згаданій вище), застосовуючи загальні принципи стосовно статусу потерпілого фізичних осіб у контексті скарг за статтями 2 та 8 щодо зміни клімату, як визначено у рішенні у справі *Ферейн КлімаСеньорін Швейц та інші проти Швейцарії* (згаданій вище) та коротко викладено вище, Суд наголосив на необхідності чітко розмежувати захист *actio popularis*, який не допускається в системі Конвенції, від ситуацій, коли дійсно існувала нагальна потреба забезпечити індивідуальний захист заявника від шкоди, яку наслідки зміни клімату могли завдати його правам людини. Заявник у цій справі не відповідав критеріям статусу потерпілого, незалежно від статусу, на який він посилався, а саме статусу громадянина або колишнього мешканця Гранд-Сінт. Крім того, щодо аргументу заявника про те, що він звернувся до Суду як колишній мер Гранд-Сінт, Суд послався на свою усталену практику, згідно з якою децентралізовані органи, які виконували публічні функції, незалежно від їхньої автономії щодо центральних органів — що стосувалося регіональних і місцевих органів влади, включно з муніципалітетами — вважалися «урядовими організаціями», які не мали права звертатися до Суду відповідно до статті 34 Конвенції.

Вичерпання національних засобів правового захисту (пункт 1 статті 35)

Ухвала Великої Палати у справі «*Дуарте Агостіньо та інші проти Португалії та 32 інших*» (*Duarte Agostinho and Others v. Portugal and 32 Others*)¹⁶ стосувалася позитивних зобов'язань Держави-учасниці у сфері пом'якшення наслідків зміни клімату, а також прийнятності відповідних скарг.

Заяву було подано кількома громадянами Португалії, які проживали в Португалії, при цьому вони не скористалися жодними національними засобами правового захисту. Заявники стверджували про порушення кількох статей Конвенції з огляду на наявні й майбутні наслідки зміни клімату, спричинені

16. «*Дуарте Агостіньо та інші проти Португалії та 32 інших*» (*Duarte Agostinho and Others v. Portugal and 32 Others*) (ухв.) [ВП], № 39371/20, від 09 квітня 2024 року. Див. також щодо статті 1 (Юрисдикція Держав) та щодо статті 34 (Статус потерпілого та *Locus standi*) вище.

їхньою країною і тридцять двома іншими Державами, зокрема щодо сильної спеки, лісових пожеж і диму від лісових пожеж, які вплинули на їхнє життя, добробут, психічне здоров'я та комфорт їхніх домівок.

Суд визнав заяву неприйнятною. Він постановив, що заявники підпадають під юрисдикцію Португалії (територіальна юрисдикція), однак не підпадають під юрисдикцію інших Держав-відповідачів, оскільки жодна з підстав для здійснення екстериторіальної юрисдикції, визначених практикою Суду, не застосовується в обставинах цієї справи (щодо України заяву було прямо відкликано й тому вилучено з реєстру справ). Стосовно Португалії було встановлено, що заявники не вичерпали національних засобів правового захисту, незважаючи на існування всеосяжної системи *prima facie* ефективних правових

засобів у національному правовому порядку.

Ухвала Великої Палати заслуговує на увагу, оскільки Суд визнав, що складно погодитися з позицією заявника щодо субсидіарності, згідно з якою він мав би ухвалити рішення з питання зміни клімату до того, як таку можливість було надано судам Держав-відповідачів. Це різко суперечило принципу субсидіарності, що лежить в основі системи Конвенції в цілому, і, зокрема, правила вичерпання національних засобів правового захисту. Суд не був судом першої інстанції; він не мав повноважень і це не відповідало його функції міжнародного суду, вирішувати велику кількість справ, які вимагали встановлення основних фактів, що, як правило та відповідно до наявної практики, має належати до компетенції національних судів.

Юрисдикція для розгляду справ щодо Росії

Рішення Великої Палати в міждержавній справі «Україна проти Росії (щодо Криму)» (*Ukraine v. Russia (re Crimea)*)¹⁷ стосувалося численних порушень Конвенції та Протоколів до неї у регіоні Криму під час подій, у ході яких регіон Криму (включно з містом Севастополь) був, як стверджувалося, включений до складу Російської Федерації, а також деяких наступних подій. Уряд України стверджував, що Російська Федерація є відповідальною за адміністративні практики, що призвели до численних порушень прав людини, оскільки ці практики були частиною великої, взаємопов'язаної кампанії політичних репресій, що здійснювалася Росією з метою придушення будь-якої політичної опозиції.

Заяву № 20958/14 було обмежено в часі періодом з 27 лютого 2014 року по 26 серпня 2015 року, а також обмежено територією Криму, однак заява № 38334/18 не мала таких часових обмежень. Уряд-заявник не вимагав розгляду окремих справ, на які він посилався, а просив вважати їх доказами адміністративної практики, що становить

порушення Конвенції. Відповідно, окремі скарги про стверджувані порушення Конвенції виходили за межі справи.

У своїй ухвалі про прийнятність¹⁸, Велика Палата постановила, що оскаржувані факти, на які посилаються в заяві № 20958/14, підпадають під «юрисдикцію» Російської Федерації в розумінні статті 1 Конвенції; вона відхилила попередні заперечення Уряду-відповідача та визнала прийнятними скарги Уряду-заявника щодо стверджуваних адміністративних практик, що суперечать статтям 2, 3, 5, 6, 8, 9, 10 та 11 Конвенції, статтям 1 та 2 Першого протоколу, статті 2 Протоколу № 4, а також статті 14 Конвенції у поєднанні зі статтями 8, 9, 10 та 11 Конвенції та статтею 2 Протоколу № 4 до Конвенції. Згодом Велика Палата провела засідання щодо розгляду заяви № 20958/14 по суті, а також щодо прийнятності та розгляду по суті заяви № 38334/18 (стосовно, *inter alia*, поводження з «українськими політичними в'язнями» в Криму, інших частинах України, Російській Федерації та Білорусі).

Рішення Великої Палати є важливим тим,

17. «Україна проти Росії (щодо Криму)» (*Ukraine v. Russia (re Crimea)*) [ВП], №№ 20958/14 та 38334/18, від 25 червня 2024 року. Див. також «Міжнародне гуманітарне право» («Принцип “законності”») вище та щодо статті 2 (Право на життя - Насильницькі зникнення), статті 18 (Обмеження, не передбачені Конвенцією) та статті 33 (Міждержавні справи) нижче.

18. «Україна проти Росії (щодо Криму)» (*Ukraine v. Russia (re Crimea)*) [ВП], №№ 20958/14 та 38334/18, від 16 грудня 2020 року.

що Суд підтвердив принципи щодо своєї юрисдикції, які застосовуються при розгляді індивідуальних справ проти Російської Федерації, нещодавно визначені Палатою у рішенні у справі «Півкіна та інші проти Росії» (*Pivkina and Others v. Russia*)¹⁹. Відповідні дії або бездіяльність можуть (i) здійснюватися до дати припинення дії Конвенції 16 вересня 2022 року, коли Росія перестала бути її Договірною Стороною; (ii) відбутися після дати припинення дії Конвенції; або (iii) тривати протягом дати припинення дії Конвенції. Стосовно першої категорії Суд мав юрисдикцію розглядати відповідні скарги, але будь-яка заява щодо дій та бездіяльності з другої категорії була несумісною *ratione personae* з положеннями Конвенції. Стосовно третьої категорії, Суд підтвердив, що для встановлення своєї

часової юрисдикції необхідно в кожному конкретному випадку визначити точний час стверджуваного втручання, з урахуванням як оскаржуваних фактів, так і обсягу права, передбаченого Конвенцією, яке, як стверджується, було порушено. У випадках, коли втручання відбулося до дати припинення дії Конвенції, але бездіяльність щодо усунення такого втручання відбулася після цієї дати, для визначення часової юрисдикції Суду вирішальною є саме дата втручання. У такий спосіб щодо заяви № 38334/18 Суд встановив, також з огляду на адміністративну практику, що він має юрисдикцію, що охоплює період після дати припинення дії Конвенції, щодо тримання під вартою, яке розпочалося до цієї дати, з огляду на безперервну дію постанови про тримання під вартою.

19. «Півкіна та інші проти Росії» (*Pivkina and Others v. Russia*) (ухв.), №№ 2134/23 та 6 інших, §§ 46-54, від 06 червня 2023 року.

«Основоположні» права

Право на життя (стаття 2)

Насильницькі зникнення

Рішення Великої Палати в міждержавній справі «Україна проти Росії (щодо Криму)» (*Ukraine v. Russia (re Crimea)*)²⁰ стосувалося численних порушень Конвенції та Протоколів до неї у регіоні Криму під час подій, у ході яких регіон Криму (включно з містом Севастополь) був, як стверджувалося, включений до складу Російської Федерації, а також деяких наступних подій. Уряд України стверджував, що Російська Федерація є відповідальною за адміністративні практики, що призвели до численних порушень прав людини, оскільки ці практики були частиною великої, взаємопов'язаної кампанії політичних репресій, що здійснювалася Росією з метою придушення будь-якої політичної опозиції.

Заяву № 20958/14 було обмежено в часі періодом з 27 лютого 2014 року по 26 серпня 2015 року, а також обмежено територією Криму, однак заява № 38334/18 не мала таких часових обмежень. Уряд-заявник не вимагав розгляду окремих справ, на які він посилався, а просив вважати їх доказами адміністративної практики, що становить порушення Конвенції. Відповідно, окремі скарги про стверджувані порушення Конвенції виходили за межі справи.

У своїй ухвалі про прийнятність²¹ Велика Палата постановила, що оскаржувані факти, на які посилаються в заяві № 20958/14, підпадають під «юрисдикцію» Російської Федерації в розумінні статті 1 Конвенції; вона відхилила попередні заперечення Уряду-відповідача та визнала прийнятними скарги Уряду-заявника щодо стверджуваних адміністративних практик, що суперечать статтям 2, 3, 5, 6, 8, 9, 10 та 11 Конвенції, статтям 1 та 2 Першого протоколу, статті 2 Протоколу № 4, а також статті 14 Конвенції у поєднанні зі статтями 8, 9, 10 та 11 Конвенції та статтею 2 Протоколу № 4 до Конвенції. Згодом Велика Палата провела засідання щодо розгляду заяви № 20958/14 по суті, а також щодо прийнятності та розгляду по суті заяви № 38334/18 (стосовно, *inter alia*, поводження з «українськими політичними в'язнями» в Криму, інших частинах України, Російській Федерації та Білорусі).

У цьому рішенні Велика Палата визнала прийнятною скаргу стосовно перевезення ув'язнених з Криму до Росії, про яку йшлося в заяві № 20958/14, що її уже було доведено до відома Російської Федерації, і визнала порушення Конвенції та Протоколів до неї щодо кожної з прийятних скарг у цій заяві. Вона також визнала заяву № 38334/18

20. «Україна проти Росії (щодо Криму)» (*Ukraine v. Russia (re Crimea)*) [ВП], №№ 20958/14 та 38334/18, від 25 червня 2024 року. Див. також «Міжнародне гуманітарне право» («Принцип “законності”») і щодо статті 35 (Юрисдикція для розгляду справ щодо Росії) вище та щодо статті 18 (Обмеження, не передбачені Конвенцією) та статті 33 (Міждержавні справи) нижче.

21. «Україна проти Росії (щодо Криму)» (*Ukraine v. Russia (re Crimea)*) (ухв.) [ВП], №№ 20958/14 та 38334/18, від 16 грудня 2020 року.

частково прийнятною і частково неприйнятною. Стосовно розгляду по суті цієї заяви Велика Палата визнала порушення статей 3, 5, 6, 7, 8, 10 і 11 Конвенції, а також статті 18 у поєднанні зі статтями 5, 6, 8, 10 і 11. Вона також залишила відкритим питання щодо справедливої сатисфакції і зазначила, відповідно до статті 46 Конвенції, що Держава-відповідач повинна вжити всіх заходів для забезпечення якнайшвидшого безпечного повернення відповідних ув'язнених, переміщених з Криму до в'язниць у Росії.

Рішення Великої Палати є важливим, оскільки Суд постановив, що при визначенні наявності адміністративної практики насильницьких зникнень, що суперечить статті 2 Конвенції, загальний аналіз не повинен обмежуватися лише тими особами, доля яких залишилася невстановленою. Незважаючи на те, що презумпція смерті застосовувалася лише до цих осіб, Суд вважав, що в загальному контексті великої кількості випадків незаконного позбавлення волі та відносно короткого періоду, протягом якого відбувалися викрадення, особливе значення мали такі фактори: викрадення були скоєні особами, дії яких тягнули за

собою відповідальність Держави-відповідача; потерпілими були переважно проукраїнські активісти, журналісти та кримські татари, яких вважали противниками подій, що відбувалися тоді в Криму; викрадення відбувалися за певною схемою і використовувалися як засіб залякування та переслідування таких осіб у рамках реалізації глобальної стратегії Держави-відповідача, спрямованої на придушення наявної в Криму опозиції до російської «окупації». У цій справі було задокументовано сорок три випадки зникнення, але лише вісім викрадених осіб досі вважаються зниклими безвісти, а їхнє місцезнаходження та доля залишаються невідомими; більшість з цих осіб були звільнені незабаром після зникнення. Проте Суд вважав, що було «достатньо численних» випадків викрадень, щоб скласти схему або систему («повторюваність дій»), яка сама по собі становила загрозу для життя, що зумовлює застосовність статті 2 щодо цієї адміністративної практики. Крім того, органи прокуратури Держави-відповідача систематично відмовлялися проводити ефективне розслідування достовірних заяв про насильницькі зникнення.

Заборона рабства і примусової праці (стаття 4)

Позитивні зобов'язання

Рішення у справі «Ф.М. та інші проти Росії» (*F.M. and Others v. Russia*)²² стосувалося нездатності Держави захистити працівниць-мігранток з неврегульованим статусом від торгівлі людьми та підневільного стану, а також розслідувати злочини, скоєні проти них.

Заявницями у справі були кілька жінок, яких привезли до Росії з їхніх рідних країн (Казахстану та Узбекистану) й експлуатували в магазинах протягом періоду від шести місяців до десяти років. У них відібрали документи, що посвідчують особу, і їх змушували виконувати важку неоплачувану працю протягом надзвичайно довгих робочих годин, без перерв і вихідних днів. З ними не

укладалися трудові договори, а статус заявниць як іноземних трудових мігранток не був урегульований. Вони утримувалися в магазинах під суворим наглядом у жахливих умовах і піддавалися насильству (побиттям, що призводило до серйозних травм, зґвалтуванням, примусовим вагітностям, примусовим абортам і вилученням дітей, народжених у неволі). Зрештою заявницям вдалося втекти або їх було звільнено. У відповідь на кримінальні скарги, подані заявницями за допомогою НУО, національні органи влади провели попереднє розслідування, за результатами якого було прийнято рішення не порушувати кримінальну справу.

22. «Ф.М. та інші проти Росії» (*F.M. and Others v. Russia*), №№ 71671/16 та 40190/18, від 10 грудня 2024 року. Див. також щодо статті 14 (Заборона дискримінації) нижче.

Заявниці скаржилися, що органи влади не захистили їх від торгівлі людьми, експлуатації та насильства, зокрема, вони не створили належної нормативно-правової бази, не вжили оперативних заходів і не провели ефективного кримінального розслідування. Суд визнав, що заявниці стали потерпілими від транскордонної торгівлі людьми та підневільного стану, а Держава-відповідач не виконала своїх позитивних (матеріальних та процесуальних) зобов'язань щодо їх захисту, що суперечило статті 4 Конвенції.

(i) Це рішення є важливим, оскільки це перше рішення, у якому Суд констатував існування «підневільного стану» за межами контексту домашнього господарства. Зокрема, Суд кваліфікував поведінку із заявницями як «транскордонну торгівлю людьми» та «підневільний стан». Щодо першого, він послався на міжнародне визначення торгівлі людьми²³, знайшовши достатньо доказів для висновку про наявність усіх трьох складових елементів цього злочину («дія», «засоби» та «мета»). Стосовно «мети», заявниці «щонайменше» піддавалися «примусовій праці», а також були змушені жити в приміщенні своїх роботодавців без будь-якої можливості змінити своє становище, відчуваючи, що воно є постійним і навряд чи зміниться. Це також становило «підневільний стан» у

розумінні статті 4 (порівняйте рішення у справах «*Сіліадін проти Франції*» (*Siliadin v. France*)²⁴ і «*С.Н. і В. проти Франції*» (*C.N. and V. v. France*)²⁵, обидва стосуються підневільного стану в домашньому господарстві).

(ii) Можна підкреслити ще два елементи рішення:

(a) Суд, як видається, уперше визнав порушення всіх трьох позитивних зобов'язань, передбачених статтею 4 (законодавча та адміністративна база; належні оперативні заходи для захисту; й ефективне розслідування (порівняйте рішення у справах «*Сіліадін проти Франції*» (*Siliadin v. France*) (згадане вище, § 148) та «*С.М. проти Хорватії*» (*S.M. v. Croatia*)²⁶, що стосуються кримінально-правової бази та ефективності розслідування);

(b) Суд наголосив на необхідності впровадження в національне кримінальне законодавство міжнародного визначення торгівлі людьми, звернувши увагу на положення оновленого законодавчого посібника до Палермського протоколу, згідно з якими згода на заплановану експлуатацію не має використовуватися для захисту або виправдання злочину та не впливає на визначення того, чи було діяння торгівлею людьми. При цьому згода дитини не має значення, адже діти не вважаються такими, що можуть дати згоду.

Право на свободу та особисту недоторканність (стаття 5)

Законний арешт або затримання (пункт 1 статті 5)

Рішення у справі «*Айдин Сефа Акай проти Туреччини*» (*Aydin Sefa Akay v. Türkiye*)²⁷ стосувалося арешту та досудового тримання під вартою судді міжнародного суду, який, відповідно до статуту цього суду, користувався дипломатичним імунітетом, а також обшуків його будинку та особи.

Заявник, громадянин Туреччини й кар'єрний дипломат, був суддею, який працював у Міжнародному залишковому механізмі для кримінальних трибуналів

Організації Об'єднаних Націй («Механізм») і дистанційно працював над справою зі свого будинку в Стамбулі. Незабаром після спроби державного перевороту в Туреччині в 2016 році було розпочато кримінальне розслідування щодо співробітників Міністерства закордонних справ, яких підозрювали в причетності до збройної терористичної організації FETÖ/PDY (яку органи влади вважали організатором спроби державного перевороту). У ході цього

23. Стаття 3 Протоколу про попередження і припинення торгівлі людьми, особливо жінками і дітьми, і покарання за неї, що доповнює Конвенцію Організації Об'єднаних Націй проти транснаціональної організованої злочинності (Палермський протокол).

24. «*Сіліадін проти Франції*» (*Siliadin v. France*), № 73316/01, §§ 120 та 129, ЄСПЛ 2005-VII.

25. «*С.Н. і В. проти Франції*» (*C.N. and V. v. France*), № 67724/09, §§ 79 та 94, від 11 жовтня 2012 року.

26. «*С.М. проти Хорватії*» (*S.M. v. Croatia*) [БП], № 60561/14, § 346, від 25 червня 2020 року.

27. «*Айдин Сефа Акай проти Туреччини*» (*Aydin Sefa Akay v. Türkiye*), № 59/17, від 23 квітня 2024 року. Див. також щодо статті 8 (Приватне життя і житло) та статті 15 (Відступ від зобов'язань під час надзвичайної ситуації) нижче.

розслідування заявник був заарештований, підданий особистому обшуку та взятий під варту на час досудового розслідування. Поліція також провела обшук його будинку та вилучила, *inter alia*, комп'ютери, мобільні телефони та дві книги, які, як стверджувалося, доводили зв'язок заявника з FETÖ/PDY. Заявника було визнано винним у членстві в збройній терористичній організації та засуджено до семи років і шести місяців позбавлення волі. Під час кримінального провадження він неодноразово і безуспішно посилався на свій дипломатичний імунітет як суддя Механізму (стаття 29 Статуту Механізму, прийнятого Резолюцією Ради Безпеки 1966 (2010)). Незважаючи на вербальну ноту Управління з правових питань ООН і наказ Голови Механізму про припинення всіх проваджень щодо заявника та забезпечення звільнення його з-під варту, турецькі органи влади та суди, посилаючись на Статут, Конвенцію про привілеї та імунітети Організації Об'єднаних Націй, а також Віденську конвенцію про дипломатичні зносини, дійшли висновку, що заявник користувався не абсолютним, а лише функціональним імунітетом, який обмежувався діями, здійсненими в межах його повноважень як судді, і що в будь-якому разі він не міг посилатися на імунітет перед органами влади Держави, яку він представляв або громадянином якої він був. Це тлумачення було остаточно підтверджено Конституційним Судом.

Суд визнав порушення пункту 1 статті 5 Конвенції. Він вважав, що тлумачення національними судами дипломатичного імунітету заявника не було передбачуваним і не відповідало вимогам принципу правової визначеності, передбаченого пунктом 1 статті 5, оскільки звичайне тлумачення відповідних положень міжнародного договору, офіційно підтверджених Головою Механізму (що діє від імені Генерального секретаря ООН) та Управлінням ООН з правових питань, давало підстави вважати, що заявник фактично користувався повним дипломатичним імунітетом, зокрема й під час дистанційної роботи відповідно до засад функціонування Механізму. Правову невизначеність також було посилено значною затримкою в оцінці його дипломатичного імунітету. Нарешті, Суд постановив, що тримання під вартою заявника під час досудового розслідування не може бути виправдане за статтею 15

Конвенції (Туреччина подала повідомлення згідно з цим положенням). Зрештою Суд відхилив прохання заявника на підставі статті 46 Конвенції про його негайне звільнення.

Це рішення є важливим з кількох причин. Зокрема, Суд:

- уперше постановив, що принципи, визначені в його судовій практиці щодо незалежності національної судової влади, незалежного гаранта справедливості та верховенства права, мають застосовуватися *mutatis mutandis* до міжнародних суддів та судів, незалежність яких є такою ж *a conditio sine qua non* для належного здійснення правосуддя;

- постановив, що не має юрисдикції приймати офіційне рішення щодо дипломатичного імунітету заявника як такого, а скоріше досліджує, чи відповідає позиція національних судів вимогам передбачуваності та правової визначеності для цілей пункту 1 статті 5 Конвенції. Узв'язку з цим Суд підкреслив, що, як правило, принцип правової визначеності може бути порушений, якщо національні суди вводять у своїй практиці винятки, що суперечать формулюванню чинних законодавчих положень, або застосовують широке тлумачення, яке нівелює процесуальні гарантії, передбачені законом для захисту членів судової влади від втручання. Суд дійшов висновку, що заявник, як видається, мав право на повний дипломатичний імунітет, включно з недоторканністю його особи та приватного житла, а також захист від будь-якої форми арешту або затримання, відповідно до міжнародного права;

- постановив, що питання про дипломатичний імунітет заарештованої особи має бути розглянуто швидко та ретельно, адже будь-яка невинуватана затримка є несумісною з пунктом 1 статті 5, оскільки робить марним будь-який захист, який може бути наданий на підставі цього імунітету;

- заявив, що для цілей імунітету обсяг привілеїв та імунітетів дипломатичного представника не може повністю бути перенесений на суддю міжнародного суду, оскільки в останньому випадку кінцевою метою є захист незалежності судової влади, зокрема від Держави, громадянином якої є суддя.

Процесуальні права

Право на справедливий розгляд цивільної справи (пункт 1 статті 6)

Доступ до суду

Рішення Великої Палати у справі «*Фаббрі та інші проти Сан-Маріно*» (*Fabbri and Others v. San Marino*)²⁸ стосувалося невіршення цивільних позовів у кримінальному провадженні через бездіяльність органів досудового розслідування, що призвело до закінчення строку давності притягнення до відповідальності за стверджувані правопорушення.

Заявники були потерпілими у двох непов'язаних між собою кримінальних провадженнях. Слідчий суддя, призначений для розгляду їхніх справ, не вчинив жодних слідчих дій, унаслідок чого строк давності притягнення до відповідальності за обвинуваченнями закінчився, а кримінальні справи було закрито.

Заявники скаржилися за пунктом 1 статті 6 Конвенції, що через бездіяльність органів влади було порушено їхнє право на доступ до суду, оскільки їхні цивільні позови в рамках кримінального провадження не було розглянуто. Щодо перших двох заявників Велика Палата визнала, що, оскільки вони не подали офіційного клопотання про надання їм статусу «цивільної сторони» відповідно до національного законодавства, вони не продемонстрували важливість, яку вони надавали забезпеченню свого права на фінансову компенсацію за будь-яку завдану шкоду: так, провадження щодо цих двох заявників не стосувалося визначення «права цивільного характеру», тому стаття 6 не застосовувалася в їхньому випадку (неприйнятність через несумісність *ratione materiae*). Навпаки, третій заявник (який на момент події був неповнолітнім) подав таке офіційне клопотання (клопотання було подано його матір'ю від його імені): крім того, кримінальне провадження вплинуло на цивільну складову, оскільки клопотання про залучення його до провадження як цивільної сторони перешкоджало порушенню або продовженню будь-якого паралельного цивільного провадження до завершення кримінального провадження, яке таким способом мало перевагу над будь-яким

цивільним провадженням. Отже, стаття 6 застосовувалася до провадження у справі третього заявника. По суті справи Велика Палата не виявила порушення пункту 1 статті 6 щодо третього заявника. Органи влади не допустили жодних процесуальних порушень закривши провадження, але в національній системі спостерігалися недоліки (бездіяльність органів досудового розслідування, що призвело до закриття близько 800 справ). Однак ані сам заявник, ані його батьки від його імені не обстоювали належним чином його інтереси, подавши цивільний позов на дуже пізній стадії провадження. Він міг би порушити окреме цивільне провадження або на момент вчинення стверджуваного правопорушення, або після закриття провадження, причому останній варіант залишався можливим на момент розгляду справи Великою Палатою. За цих обставин Суд дійшов висновку, що саму суть права третього заявника не було порушено такою мірою, щоб можна було стверджувати, що йому було відмовлено в доступі до суду для вирішення спору щодо його прав цивільного характеру.

Це рішення є важливим, оскільки Велика Палата роз'яснила відповідні критерії, що дозволяють забезпечити послідовний і виважений підхід як до застосовності, так і до суті статті 6 у контексті цивільних позовів про відшкодування шкоди, поданих у рамках кримінального провадження.

(i) Щодо застосовності пункту 1 статті 6, хоча ні пункт 1 стаття 6, ні будь-яке інше положення Конвенції не можуть тлумачитися як таке, що зобов'язує Договірні Сторони надавати можливість пред'являти цивільні позови в кримінальному провадженні, якщо Держава передбачає таку можливість (що, як демонструє порівняльний матеріал, є характерним для більшості Договірних Сторін), для застосування пункту 1 статті 6

28. «*Фаббрі та інші проти Сан-Маріно*» (*Fabbri and Others v. San Marino*) [ВП], №№ 6319/21 та 2 інші, від 24 вересня 2024 року.

цивільному аспекті повинні бути виконані такі вимоги:

(а) заявник повинен мати матеріальне право цивільного характеру (таке як право на відшкодування завданої шкоди), визнане національним законодавством;

(b) національний законодавець повинен наділити потерпілого від кримінального правопорушення процесуальним правом на звернення з позовом з метою захисту цього цивільного права на відповідній стадії кримінального провадження, щодо якого подано скаргу;

(с) потерпілий від стверджуваного злочину повинен чітко продемонструвати важливість, яку він надає захисту відповідного цивільного права, незважаючи на те, що юрисдикцію можуть мати кримінальні суди, користуючись належним механізмом для відстоювання цього права згідно із засадами національної правової системи. Зокрема:

- якщо національне законодавство передбачає офіційний статус «цивільної сторони» в кримінальному провадженні, стаття 6 застосовуватиметься лише в тому випадку й з того моменту, коли заявник подав офіційне клопотання про надання такого статусу, навіть якщо рішення щодо цього ще не було прийнято;

- у національних правових системах, що мають більш гнучкий і менш формалістичний підхід, стаття 6 застосовуватиметься, якщо й з того моменту, коли заявник чітко заявив про своє прагнення скористатися цивільним правом, з урахуванням принципів цієї національної правової системи;

- проте Суд може все ж вважати, що кроки, зроблені заявником для реалізації та/або захисту відповідного цивільного права були *prima facie* недійсними з процесуальної чи матеріальної точки зору, або що спроба заявника пред'явити такі позови в кримінальному провадженні була недоречною або навіть становила зловживання правом, як, наприклад, у випадку, якщо справа мала суто цивільний характер або якщо встановлені законом строки давності або будь-які інші відповідні строки, що застосовувалися на тому етапі, вже закінчилися;

(d) цивільне право, яке захищається в кримінальному провадженні, не повинно активно (інакше кажучи, провадження не було зупинено) захищатися паралельно в іншому суді та не повинно було бути вирішеним або врегульованим в іншому провадженні;

(е) кримінальне провадження має бути вирішальним для відповідного цивільного права (воно повинно впливати на цивільну складову), і ця вимога може вважатися виконаною, наприклад, у таких ситуаціях:

- суддя мав обов'язок вирішити цивільний позов, повністю чи частково, або зробив це на практиці;

- кримінальне провадження переважало над будь-яким цивільним провадженням, або в тому сенсі, що це кримінальне провадження призвело б до закриття або зупинення будь-якого вже розпочатого цивільного провадження (або заборонило б заявнику порушувати та брати участь у будь-якому паралельному цивільному провадженні); або в тому сенсі, що вирішення цивільного позову було пов'язане з висновками кримінального провадження.

(ii) Щодо суті скарги про доступ до суду в рамках кримінального провадження:

(а) як правило, закриття кримінального провадження, що означає неможливість розгляду цивільного позову в його рамках, не призводить до порушення права на доступ до суду, якщо воно ґрунтується на законних підставах, які не застосовувалися свавільно чи необґрунтовано, і якщо заявник *ab initio* мав альтернативний спосіб правового захисту, який дозволяв вирішити цивільний позов, що розглядався;

(b) однак, у виняткових обставинах, коли законне закриття провадження у справі було наслідком серйозного недоліку національної правової системи (наприклад, повної бездіяльності органів влади), Суд, оцінивши поведінку заявника, може розглянути наявність будь-яких інших засобів правового захисту, доступних заявнику, з метою визначення того, чи було порушено саму суть права. Зокрема:

- якщо закриття провадження було лише частково результатом серйозного недоліку національної правової системи і якщо заявник сприяв такому результату (наприклад, через бездіяльність, недбалість або недобросовісність), достатньо, щоб він мав інший спосіб відшкодування, або *ab initio*, або після закінчення провадження, для того, щоб встановити, що суть права не було порушено (без шкоди для будь-якої скарги щодо тривалості провадження, що буде розглядатися окремо згідно з відповідними критеріями, визначеними практикою Суду);

- у виняткових випадках, коли серйозний недолік національної правової системи був єдиною або вирішальною причиною закриття провадження, Суд може визнати, що заявник мав законне очікування щодо розгляду цих позовів у такий спосіб незалежно від будь-яких інших доступних засобів правового захисту *ab initio*, і що, з огляду на конкретні факти в розпорядженні Суду,

не було б розумним очікувати від нього використання будь-яких доступних цивільних засобів правового захисту після закриття провадження. У такому випадку Суд дійшов би висновку, що Держава не виконала свого зобов'язання забезпечити заявнику ефективний доступ до суду, оскільки саму суть цього права було порушено.

Доступ до суду у справах про зміну клімату

Рішення Великої Палати у справі «Ферейн КлімаСеньорін Швейц та інші проти Швейцарії» (*Verein KlimaSeniorinnen Schweiz and Others v. Switzerland*)²⁹ стосувалося позитивних зобов'язань Договірної Держави у сфері пом'якшення наслідків зміни клімату та прийнятності відповідних скарг.

Заявники, швейцарська асоціація літніх жінок, стурбованих наслідками глобального потепління для їхніх умов життя і здоров'я, та окремо чотири жінки, скаржилися, що національні органи влади не вживають достатніх заходів для пом'якшення наслідків зміни клімату. Їхній позов до вищих швейцарських судів був відхилений, оскільки їх не було визнано такими, що достатньо та безпосередньо постраждали від стверджуваних порушень.

Суд визнав, що пункт 1 статті 6 Конвенції застосовується до скарги асоціації-заявника в тій частині, що стосувалася ефективного впровадження заходів щодо пом'якшення наслідків зміни клімату відповідно до чинного законодавства, і що це положення було порушено.

Стосовно пункту 1 статті 6 (цивільний аспект) Конвенції це рішення є важливим, оскільки Суд зазначив, що, хоча загальні принципи щодо застосовності цього положення діють й у контексті зміни клімату, їхнє застосування може вимагати врахування особливостей розгляду справ щодо зміни клімату. Суд, зокрема, підкреслив роль судових справ, порушених асоціаціями в контексті зміни клімату, як засобу, за допомогою якого особи, які постраждали від зміни клімату, включно з тими, хто перебуває в явно невідгідному становищі з точки зору представництва, можуть захищати свої права, передбачені Конвенцією, і за допомогою якого вони можуть домагатися вжиття належних коригувальних дій у відповідь на стверджувані недоліки та упущення з боку органів влади. Крім того, з огляду на принципи спільної відповідальності та субсидіарності, Суд наголосив на ключовій ролі національних судів у справах щодо зміни клімату та підкреслив важливість доступу до правосуддя в цій сфері.

Презумпція невинуватості (пункт 2 статті 6)

Рішення Великої Палати у справі «Нілон і Халлам проти Сполученого Королівства» (*Nealon and Hallam v. the United Kingdom*)<https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-234468>³⁰ стосувалося відмови у виплаті компенсації за помилку суду після скасування обвинувальних вироків заявників як «ненадійних».

Ця справа була продовженням справи «Аллен проти Сполученого Королівства»

кримінальних справах обох заявників було скасовано Апеляційним судом (Кримінальна палата) на підставі того, що вони були «ненадійними» з огляду на нові докази, що з'явилися. Згодом заявники подали заяву про виплату компенсації за «судову помилку» (стаття 133(1) Закону про кримінальне правосуддя від 1998 року, «Закон»). За первісною редакцією статті 133(1), новий або нещодавно виявлений

29. «Ферейн КлімаСеньорін Швейц та інші проти Швейцарії» (*Verein KlimaSeniorinnen Schweiz and Others v. Switzerland*) [ВП], № 53600/20, від 09 квітня 2024 року. Див. також щодо статті 34 (Статус потерпілого та *Locus standi*) вище та щодо статті 8 (Позитивні зобов'язання) нижче.

30. «Нілон і Халлам проти Сполученого Королівства» (*Nealon and Hallam v. the United Kingdom*) [ВП], №№ 32483/19 та 35049/19, від 11 червня 2024 року.

31. «Аллен проти Сполученого Королівства» (*Allen v. the United Kingdom*) [ВП], № 25424/09, ЄСПЛ 2013.

факт поза розумним сумнівом доводив наявність судової помилки (без надання законодавчого визначення цього поняття). Після рішення Великої Палати у справі *Аллена* (згаданій вище) у 2014 році до Закону було внесено зміни й додано нову статтю 133(1ZA), яка визначала «судову помилку» як таку, що трапляється «лише в тому випадку, якщо новий або нещодавно виявлений факт поза розумним сумнівом доводить, що особа не вчинила злочину». Заяви заявників були відхилені міністром юстиції, бо вони не відповідали цьому критерію.

Заявники скаржилися на підставі пункту 2 статті 6 Конвенції, що відмова в задоволенні їхніх вимог про компенсацію порушила їхнє право на презумпцію невинуватості. Велика Палата визнала, що зв'язок між результатом кримінального провадження та подальшим провадженням про присудження компенсації був достатнім для застосування пункту 2 статті 6 (як це було в згаданій вище справі *Аллена*, §§ 106-08), але що порушення цієї статті не було. Аналіз, проведений міністром юстиції, був зосереджений виключно на конкретному характері та наслідках нового або нещодавно виявленого факту, що призвів до скасування вироку, а відмова у виплаті компенсації не прирівнювала заявників до винних у скоєнні кримінального правопорушення за кримінально-правовими стандартами й не означала, що кримінальне провадження в їхніх справах мало бути вирішене інакше.

Рішення Великої Палати є важливим в кількох аспектах.

(i) Стосовно застосовності пункту 2 статті 6, Суд вважав, що навіть якщо орган, який приймає рішення у провадженні про компенсацію, зосереджує свою увагу не на вині або невинуватості заявника в цілому, а на впливі нового або нещодавно виявленого факту на виправдання або закриття провадження у його справі, цього було достатньо, щоб визнати цю статтю застосовною, якщо орган, який приймає рішення, також був зобов'язаний провести оцінку доказів у кримінальній справі.

(ii) Стосовно конкретно відшкодування судових витрат та вимог про компенсацію колишніх обвинувачених, Суд прямо заявив те, що було побіжно визнано в рішенні у справі *Аллена*, а саме, що більше немає необхідності чи доцільності підтримувати розмежування між виправдувальними вироками та закриттями справ, що передбачало вищий рівень захисту

особам, яких було виправдано остаточним рішенням (розроблено в практиці Суду після рішення у справі «*Секаніна проти Австрії*» (*Sekanina v. Austria*)³²). Він вважав, що, хоча закриття справи, на перший погляд, може не мати такого ж реабілітуючого ефекту, як виправдання, реальність насправді є більш складною: кримінальну справу може бути закрито через недостатність доказів для притягнення до відповідальності; водночас, якщо доказів для притягнення до відповідальності або навіть для засудження достатньо, закриття справи або виправдання можуть відбутися виключно як формальність. Крім того, значення закриття справи може відрізнятися в окремих випадках, а також у різних правових системах.

Суд також зазначив, що розмежування між закриттям справи та остаточним виправданням по суті не застосовувалося до інших категорій подібних справ, а саме до справ щодо цивільних позовів про відшкодування шкоди, поданих потерпілими, та справ про дисциплінарні провадження. Як наслідок, Суд постановив, що відтепер, незалежно від характеру подальших пов'язаних проваджень і незалежно від того, чи кримінальне провадження закінчилося ухваленням виправдувального вироку чи закриттям, рішення та обґрунтування національних органів, що приймають рішення у таких подальших пов'язаних провадженнях, порушуватимуть пункт 2 статті 6, якщо вони покладатимуть на заявника кримінальну відповідальність, тобто відображатимуть думку про те, що він є винним за кримінальним стандартом у вчиненні кримінального правопорушення.

(iii) Суд підкреслив, що пункт 2 статті 6 як такий не гарантує особі, чий обвинувальний вирок було скасовано, права на компенсацію; що стаття 3 Протоколу № 7 не є формою *lex specialis*, що виключає застосування пункту 2 статті 6 до вимог про компенсацію за судову помилку; що її не можна тлумачити як таке, що створює право на таку компенсацію від Договірних Держав, які не ратифікували Протокол № 7; і що стаття 3 Протоколу № 7 не визначає поняття «судової помилки», залишаючи визначення на розсуд кожної Договірної Держави.

(iv) Суд роз'яснив, що пункт 2 статті 6 у своєму ширшому аспекті — виходячи за межі конкретного кримінального провадження та захищаючи юридично невинних осіб від того,

32. «*Секаніна проти Австрії*» (*Sekanina v. Austria*), від 25 серпня 1993 року, серія А № 226-А.

щоб державні службовці та органи влади ставилися до них як до винних у вчиненні злочину — захищає невинуватість в очах закону (тобто відсутність вини за кримінальним стандартом), а не презумпцію фактичної невинуватості. Отже, у справах, що стосувалися відмови в компенсації за судову помилку, така відмова порушувала б пункт 2 статті 6 лише в тому випадку, якщо б вона фактично

приписувала заявнику кримінальну відповідальність. Зокрема, негативний висновок про те, що не могло бути доведено згідно з високим стандартом доказування «поза розумним сумнівом», що заявник не вчинив злочину, — з посиланням на новий або нещодавно виявлений факт чи іншим способом — не був рівнозначний позитивному висновку про те, що він не вчинив злочину.

Права сторони захисту (пункт 3 статті 6)

Використання юридичної допомоги захисника (підпункт (с) пункту 3 статті 6)

Рішення у справі «*Богдан проти України*» (*Bogdan v. Ukraine*)³³ стосувалося дійсності відмови від права на захисника, підписаної особою, яка страждала від наркотичної залежності та симптомів абстиненції.

Заявника запросили до відділу міліції для допиту за підозрою у крадіжці. Він написав і підписав заяву про те, що відмовляється від послуг захисника, і що це не пов'язано з його матеріальним становищем. Пізніше того ж дня слідчий провів слідчий експеримент у виді відтворення обстановки та обставин події, у якому взяв участь і заявник. Наступного дня його затримали. Кілька тижнів по тому місцевий наркологічний диспансер повідомив орган досудового розслідування, що заявник мав психічний розлад, спричинений вживанням опіоїдів та амфетамінів. Однак ще до того, як ця інформація стала відомою, під час перебування заявника під вартою у відділі міліції до нього одинадцять разів викликали бригаду швидкої медичної допомоги у зв'язку з симптомами абстиненції. Коли справу передали до суду заявнику на його прохання було призначено захисника. Наприкінці судового розгляду його було визнано винним у вчиненні крадіжці, поєднаній з проникненням у приміщення, і засуджено до шести років позбавлення волі. Визнання його винним ґрунтувалося передусім на доказах, зібраних за відсутності захисника, попри заперечення заявника, що його відмову від права на захист було підписано за відсутності захисника й що як відмова, так і слідчий експеримент відбулися тоді, коли він

страждав від симптомів наркотичної ломки. Заяву про перегляд справи за виключними обставинами було відхилено на тій підставі, що в обставинах цієї справи відмова була дійсною за національним законодавством.

Суд визнав порушення пункту 1 та підпункту (с) пункту 3 статті 6 Конвенції. Він оцінив загальну справедливість судового розгляду з огляду на критерії, визначені в його практиці («*Ібрагім та інші проти Сполученого Королівства*» (*Ibrahim and Others v. the United Kingdom*)³⁴ та «*Без проти Бельгії*» (*Beuze v. Belgium*)³⁵), і дійшов висновку, що національні суди належним чином не розглянули ключові питання у справі, а саме: психічний стан заявника під час слідчого експерименту, дійсність його відмови від права на захисника та вплив такої відмови на справедливість провадження в цілому. Серед додаткових факторів, взятих до уваги Судом, було незадокументоване тримання заявника під вартою, коли він підписав відмову, і те, що національне законодавство в принципі виключало дійсність відмов осіб, які мають психічні розлади, спричинені залежністю.

Рішення є важливим тим, що Суд уперше постановив, що симптоми абстиненції є формою вразливості, що, у принципі, може поставити під сумнів дійсність відмови від права на захисника й покладає на національні суди обов'язок у переконливий спосіб встановити, чи, попри цю вразливість, відмова від правової допомоги була добровільною та дійсною в конкретних обставинах кожної справи.

33. «*Богдан проти України*» (*Bogdan v. Ukraine*), № 3016/16, від 08 лютого 2024 року.

34. «*Ібрагім та інші проти Сполученого Королівства*» (*Ibrahim and Others v. the United Kingdom*) [ВП], №№ 50541/08 та 3 інші, § 274, від 13 вересня 2016 року.

35. «*Без проти Бельгії*» (*Beuze v. Belgium*) [ВП], № 71409/10, § 150, від 09 листопада 2018 року.

Інші права та свободи

Право на повагу до приватного і сімейного життя, до житла і кореспонденції (стаття 8)

Позитивні зобов'язання щодо пом'якшення наслідків зміни клімату

Рішення Великої Палати у справі «Ферейн КлімаСеньорін Швейц та інші проти Швейцарії» (*Verein KlimaSeniorinnen Schweiz and Others v. Switzerland*)³⁶ стосувалося позитивних зобов'язань Договірної Держави у сфері пом'якшення наслідків зміни клімату та прийнятності відповідних скарг.

Заявники, швейцарська асоціація літніх жінок, стурбованих наслідками глобального потепління для їхніх умов життя і здоров'я, та окремо чотири жінки, скаржилися, що національні органи влади не вживають достатніх заходів для пом'якшення наслідків зміни клімату. Їхній позов до вищих швейцарських судів був відхилений, оскільки їх не було визнано такими, що достатньо та безпосередньо постраждали від стверджуваних порушень.

Суд дійшов висновку, що чотири окремі заявниці не відповідали критеріям статусу потерпілого для цілей статті 34 Конвенції. Щодо асоціації, Суд постановив, що особливість зміни клімату як спільної проблеми людства та необхідність сприяння розподілу тягаря між поколіннями роблять доцільним врахування можливості звернення асоціацій до судових засобів захисту в контексті зміни клімату. Однак для дотримання виключення скарг, поданих в загальних інтересах суспільства (*actio popularis*) за Конвенцією, асоціація мала дотримуватися низки умов, викладених у рішенні, які, як було встановлено, були дотримані в цій справі. Суд також постановив, що стаття 8 застосовується до цієї справи, оскільки вона охоплює право осіб на ефективний захист з боку органів

державної влади від серйозних негативних наслідків зміни клімату для їхнього життя, здоров'я, добробуту та якості життя. Визнавши, що Швейцарія не виконала своїх позитивних зобов'язань за статтею 8, оскільки не вжила своєчасних і належних заходів для розробки та впровадження відповідного законодавства та інших заходів, Суд дійшов висновку, що, як наслідок, було порушено статтю 8 Конвенції.

Суд підкреслив, що він може розглядати питання щодо прав людини, що виникають унаслідок зміни клімату, лише в межах своєї компетенції за статтею 19 Конвенції. Заходи, спрямовані на боротьбу зі зміною клімату та її негативними наслідками, вимагають законодавчих дій як у сфері політики, так і в різних галузевих сферах. Такі дії неодмінно залежать від демократичного процесу прийняття рішень. Повноваження національних судів та Суду є доповненнями до цих демократичних процесів.

Суд також зазначив, що останнім часом відбулася еволюція наукових знань, соціальних і політичних поглядів, а також правових стандартів щодо необхідності охорони довкілля, зокрема в контексті зміни клімату. Погіршення стану навколишнього середовища призвело й може далі призводити до серйозних і потенційно незворотних негативних наслідків для реалізації прав людини. З огляду на наявні матеріали Суд продовжив свою оцінку, виходячи з того, що існують достатньо надійні дані, що підтверджують існування антропогенних змін клімату, що вони нині становлять і будуть становити в майбутньому

36. «Ферейн КлімаСеньорін Швейц та інші проти Швейцарії» (*Verein KlimaSeniorinnen Schweiz and Others v. Switzerland*) [ВП], № 53600/20, від 09 квітня 2024 року. Див. також щодо статті 34 (Статус потерпілого та *Locus standi*) і пункту 1 статті 6 (Доступ до суду) вище.

серйозну загрозу для реалізації прав людини, гарантованих Конвенцією, що Держави усвідомлюють це і можуть вжити заходів для ефективного вирішення цієї проблеми, і що відповідні ризики, за прогнозами, будуть меншими, якщо підвищення температури буде становити не більш ніж 1,5 °C вище за доіндустріальний рівень.

(i) Суд запровадив нове поняття «розподілу тягаря між поколіннями» у своїй практиці щодо зміни клімату. Він зазначив, що, хоча юридичні зобов'язання, які випливають для Держав із Конвенції, поширюються на осіб, які живуть зараз, очевидно, що майбутні покоління, ймовірно, нестимуть дедалі важчий тягар наслідків нинішніх провалів та упущень у боротьбі зі зміною клімату. Так, розподіл тягаря між поколіннями набув особливого значення в цьому контексті. Згідно зі своїми зобов'язаннями за *Рамковою конвенцією Організації Об'єднаних Націй про зміну клімату*, Держави-учасниці взяли на себе зобов'язання захищати кліматичну систему на благо нинішнього і майбутніх поколінь людства.

Суд назвав «розподіл тягаря між поколіннями» фактором, що впливає на визнання права асоціацій на звернення до суду, а точніше, на їхню правосуб'єктність у суді в контексті зміни клімату. Зокрема, з огляду на особливість зміни клімату як спільної проблеми людства та нагальність боротьби з її негативними наслідками, Суд вважав за доцільне в цьому конкретному контексті визнати важливість визнання можливості подання асоціаціями позовів до суду з метою захисту прав людини не тільки тих, хто фактично постраждав, але й тих, хто може постраждати від негативних наслідків зміни клімату, замість того, щоб покладатися лише на позови, подані кожним окремим громадянином від свого імені.

(ii) Суд також визначив умови, за яких статті 2 та 8 Конвенції застосовуються до скарг на дії або бездіяльність Держави в контексті зміни клімату. Для застосування статті 2 необхідно встановити, що існує «реальна та неминуча» загроза життю, тобто така, що становить серйозну, справжню та достатньо визначену небезпеку для життя конкретного заявника, що містить елемент як матеріальної, так і часової близькості настання оскаржуваної шкоди. Стосовно статті 8 Суд уперше заявив, що вона має розглядатися як така, що охоплює право осіб на ефективний захист органами влади

від серйозних негативних наслідків зміни клімату для їхнього життя, здоров'я, добробуту та якості життя. Однак питання про те, чи дійсно було порушено права, передбачені статтею 8, та чи застосовувалося це положення в кожному конкретному випадку, залежало від критеріїв, подібних тих, що наводилися вище стосовно статусу потерпілого фізичних осіб або статусу асоціацій, і Суд завжди відповідав на це питання з огляду на обставини кожної конкретної справи.

(iii) Щодо свободи розсуду, застосовної у контексті зміни клімату, Суд провів розмежування між обсягом свободи розсуду, з одного боку, щодо зобов'язання Держави боротися зі зміною клімату та її негативними наслідками й встановлення необхідних цілей та завдань у зв'язку з цим, та, з іншого боку, щодо вибору засобів, призначених для їх досягнення. Стосовно першого, характер і серйозність загрози та загальний консенсус щодо важливості забезпечення загальної мети ефективного захисту клімату вимагали звуження меж свободи розсуду для Держав. Стосовно другого, а саме вибору засобів, межі свободи розсуду мали бути широкими.

(iv) Суд уперше визначив обсяг позитивних зобов'язань Держав за статтею 8 у контексті зміни клімату. З цією метою він виділив три типи заходів: заходи щодо пом'якшення наслідків, заходи щодо адаптації та процесуальні гарантії; усі вони, у принципі, необхідні для оцінки того, чи діяла Держава в межах своєї свободи розсуду. Стосовно заходів щодо *пом'якшення наслідків* Суд розглядає, чи компетентні національні органи влади, чи то на законодавчому, виконавчому чи судовому рівні, належним чином врахували необхідність: (a) ухвалити загальні заходи, що встановлюють цільові строки досягнення вуглецевої нейтральності відповідно до головної мети національних та/або глобальних зобов'язань щодо пом'якшення наслідків зміни клімату; (b) визначити проміжні цілі та шляхи скорочення викидів вуглецю, здатних, у принципі, забезпечити досягнення загальних національних цілей скорочення викидів у відповідні строки; (c) надати докази того, що вони належним чином дотрималися або дотримуються відповідних цілей; (d) оновлювати ці цілі з належною ретельністю і на підставі найкращих наявних даних; та (e) діяти своєчасно, належним чином та послідовно при розробці та впровадженні відповідного законодавства й заходів. Оцінка Судом того, чи були виконані вищезазначені вимоги, у принципі, мала б загальний характер, що означає, що недолік лише в одному конкретному аспекті не обов'язково

Призведе до висновку про порушення. Крім того, вищезазначені заходи щодо пом'якшення наслідків мають бути доповнені заходами щодо *адаптації*, спрямованими на пом'якшення найбільш серйозних або неминучих наслідків зміни клімату: вони мають бути впроваджені та ефективно застосовуватися відповідно до найкращих наявних даних та узгоджуватися із загальною структурою позитивних зобов'язань Держави в цій сфері. Нарешті, слід враховувати два види *процесуальних* гарантій: (а) відповідна інформація, зокрема висновки відповідних досліджень, що перебувають у розпорядженні органів державної влади, має бути доступною для громадськості, а особливо для тих, на кого можуть вплинути відповідні нормативно-

правові акти та заходи або їхня відсутність; та (б) мають існувати процедури, що забезпечують, щоб думка громадськості враховувалася в процесі прийняття рішень.

(v) Стосовно індивідуальних та загальних заходів за статтею 46 Конвенції, Суд вважав, що він не може надати достатньо детальних або розпорядчих вказівок з огляду на складність і характер порушених питань. Тому він доручив Комітету Міністрів на підставі інформації, наданої Державою-відповідачем, здійснювати нагляд за вжиттям заходів, спрямованих на забезпечення дотримання національними органами влади вимог Конвенції, як це було роз'яснено в рішенні.

Приватне життя: застосовність

Рішення у справі «*Діан проти Данії*» (*Dian v. Denmark*)³⁷ стосувалося застосовності статті 8 Конвенції до жебрацтва.

Заявник, громадянин Румунії, був визнаний винним у жебрацтві на пішохідній вулиці в Копенгагені. Він був засуджений до двадцяти днів позбавлення волі (при винесенні вироку було враховано його попереднє засудження за жебрацтво), а гроші, знайдені при ньому, були конфісковані.

Суд дійшов висновку, що стаття 8 Конвенції не застосовується до обставин справи і що, отже, скарга є несумісною *ratione materiae* з Конвенцією.

Це рішення є важливим, оскільки воно обмежує сферу дії рішення у справі «*Лакатус проти Швейцарії*» (*Lacatus v. Switzerland*)³⁸, застосовуючи принципи та критерії, викладені в цьому рішенні, до конкретних обставин справи та, на відміну від справи *Lacatus* (цитованої вище), вважаючи, що статті 8 Конвенції не була застосовна.

(i) Суд уточнив, що раніше він не дійшов висновку про існування права на жебрацтво як такого відповідно до статті 8 Конвенції. Він пояснив, що якщо економічне та соціальне становище особи є настільки нелюдським і нестабільним, що її людська гідність була серйозно порушена, і якщо жебрацтво є для неї

засобом вийти з цієї ситуації, то право звертатися до інших за допомогою шляхом жебрацтва є самою суттю прав, що захищаються статтею 8 Конвенції. Ці конкретні обставини мають визначатися в кожному окремому випадку.

(ii) Суд також встановив, що тягар доказування щодо існування нестабільної та вразливої ситуації лежить на заявнику.

(iii) Суд розглянув два критерії, розроблені у справі *Лакатус (Lacatus)* (цитованій вище), а саме тяжкість економічного та соціального становища заявника та ступінь заборони жебрацтва. Суд, по-перше, встановив, що заявник насправді не залежав від жебрацтва для забезпечення свого виживання або захисту своєї людської гідності (Суд, зокрема, зазначив, що заявник мав можливість кілька разів подорожувати між Румунією та Данією, мав дохід від продажу газет і збору пляшок, а також від жебрацтва, і що він регулярно надсилав гроші до Румунії, де також мав будинок). Таким чином, Суд не був переконаний, що заявник не мав достатніх засобів для існування, що жебрацтво було його єдиним варіантом для забезпечення власного виживання або що, займаючись жебрацтвом, він обрав певний спосіб життя, щоб подолати нелюдську та нестабільну ситуацію, і, таким чином захистити свою людську гідність.

37. «*Діан проти Данії*» (*Dian v. Denmark*) (ухв.), № 44002/22, від 21 травня 2024 року.

38. «*Лакатус проти Швейцарії*» (*Lacatus v. Switzerland*), № 14065/15, від 19 січня 2021 року.

По-друге, зазначена заборона не була абсолютною, а обмежувалася визначеними місцями та районами. Отже, обставини даної

Приватне життя

Рішення у справі «Даніель Карсай проти Угорщини» (*Dániel Karsai v. Hungary*)³⁹ стосувалося абсолютної заборони на асистований суїцид.

Заявник страждав на бічний аміотрофічний склероз (невиліковну прогресуючу нейродегенеративну хворобу). У Суді він стверджував про порушення свого права на повагу до приватного життя, закріпленого в статті 8 Конвенції, через неможливість скористатися асистованим суїцидом або добровільною евтаназією (далі разом іменованими як «смерть за допомогою лікаря» або «PAD»), оскільки такі практики є незаконними і є кримінально караними за угорським законодавством. Він також стверджував, що є жертвою дискримінації, забороненої статтею 14 Конвенції, оскільки закон не надавав йому можливості прискорити власну смерть, тоді як таку можливість надавали невиліковно хворим пацієнтам, які перебували на штучному життєзабезпеченні і могли скористатися відмовою від заходів підтримання життєдіяльності або припиненням цих заходів («RWI», що було дозволено в Угорщині та в більшості інших Договірних Держав).

Суд не встановив порушення статті 8. Він дійшов висновку, що, з огляду на дуже складний і делікатний етичний характер розглянутого питання, й на відсутність європейського консенсусу в цій сфері (хоча спостерігалася тенденція до легалізації «PAD», більшість Держав-членів продовжували забороняти та притягати до відповідальності за будь-яку допомогу в самогубстві, включаючи «PAD»), угорські органи влади не вийшли за межі своєї широкої свободи розсуду урівноважуючи, з одного боку, права заявника на особисту автономію, гарантоване статтею 8, а з іншого – суспільні інтереси, які, *inter alia*, полягають у захисті життя вразливих осіб, які перебувають під ризиком зловживань, та моральними засадами суспільства щодо цінності людського життя. Суд також не встановив порушення статті 14, вважаючи,

справи не були такими, що зумовлювали застосування статті 8 Конвенції.

що різниця в ставленні до двох відповідних груп невиліковно хворих пацієнтів була об'єктивно та розумно виправданою.

Це рішення є прикметним з наступних причин:

(i) Суд підтвердив свій висновок у справі «Морт'є проти Бельгії» (*Mortier v. Belgium*)⁴⁰, згідно з яким стаття 2 не може тлумачитися як така, що *per se* забороняє умовну декриміналізацію будь-якої форми «PAD», за умови, що така декриміналізація супроводжується відповідними та достатніми гарантіями для запобігання зловживанню і, таким чином, забезпечення поваги до права на життя. В першу чергу, саме національні органи влади повинні були оцінити, чи може «PAD» надаватися в межах їхньої юрисдикції відповідно до цієї вимоги.

(ii) Суд розглянув скаргу заявника за статтею 8 у світлі як негативних, так і позитивних зобов'язань Держави-відповідача, вважаючи їх пов'язаними без чіткого розмежування в конкретних обставинах справи. Більший акцент було зроблено на позитивному зобов'язанні щодо надання «PAD» всередині країни та на негативному зобов'язанні при розгляді заборони, що застосовувалася до доступу до «PAD» за кордоном, навіть якщо Суд зазначив, що останнє не може бути повністю відокремлене від позитивного аспекту.

(iii) Суд зосередився на глибоких етичних та соціальних наслідках «PAD», погодившись з тим, що оскаржувана кримінальна заборона переслідувала законні цілі, *inter alia*, захист життя вразливих осіб, які піддаються ризику зловживань, підтримуючи етичну доброчесність медичної професії та захищаючи моральні засади суспільства в цілому щодо значення та цінності людського життя;

(iv) Суд відмовився визнати, що екзистенційні страждання невиліковно хворого пацієнта можуть, як такі, створювати для Держави зобов'язання згідно зі статтею 8 легалізувати «PAD»;

(v) Суд підкреслив, що посилений стан вразливості невиліковно хворого пацієнта вимагає принципово гуманного підходу, що

39. «Даніель Карсай проти Угорщини» (*Dániel Karsai v. Hungary*), № 32312/23, від 13 червня 2024 року.

40. «Морт'є проти Бельгії» (*Mortier v. Belgium*), № 78017/17, §§ 137-41, від 04 жовтня 2022 року.

обов'язково включає паліативну допомогу, яка базується на милосерді та високих медичних стандартах;

(vi) Суд не вважав, що кримінальна відповідальність за акт асистованого суїциду, вчинений за кордоном, який не є звичайною практикою серед Держав-учасниць, робить оскаржуване втручання непропорційним; та

(vii) Суд підкреслив, що, на відміну від «PAD», «RWI» є невід'ємною частиною права на вільну та обмірковану згоду на медичне втручання, яке широко визнається в Європі, підтримується медичною спільнотою та прямо гарантується Конвенцією Ов'єдо 1997 року⁴¹.

Рішення Великої Палати у справі «Піндо Мулла проти Іспанії» (*Pindo Mulla v. Spain*)⁴² стосувалося процедури прийняття рішень для забезпечення поваги до особистої автономії в медичному контексті.

Заявниця, громадянка Еквадору, була свідком Єгови. З огляду на свої релігійні переконання вона неодноразово підписувала документи (попередній медичний документ, доступний в національному реєстрі, довгострокову довіреність та документ про інформовану згоду), що підтверджували її відмову від переливання крові в усіх ситуаціях, пов'язаних з наданням медичної допомоги. Незважаючи на ці документи, їй було перелито кров під час екстреної операції, проведеної з метою порятунку її життя. Лікарі діяли відповідно до судового рішення, яке дозволяло їм вживати всіх необхідних хірургічних заходів для збереження її життя та фізичної недоторканності. Це рішення ґрунтувалося на обмеженій інформації, наданій черговому судді факсом відповідними лікарями, які чекали на переведення заявниці з лікарні, де вона попередньо перебувала на лікуванні, та на телефонній розмові з лікарем, який супроводжував заявницю в кареті швидкої допомоги. Інформація стосувалася, в основному, віри заявниці, тяжкості її стану здоров'я та того, що вона в усній формі відмовилася від будь-якого лікування. Подальші спроби заявниці скасувати рішення чергового судді в судовому порядку були відхилені.

Заявниця подала скаргу за статтями 8 та 9 Конвенції стверджуючи, що переливання

крові, незважаючи на її попередню категоричну відмову від такого лікування, порушило її право на повагу до приватного життя та свободу совісті і релігії. Суд розглянув справу з точки зору статті 8 у світлі статті 9 і визнав порушення цього положення. Це рішення є прикметним, оскільки Суд вперше розглянув питання про те, як у надзвичайній ситуації можна поєднати зобов'язання Держави, з одного боку, захищати життя та фізичну недоторканність пацієнтів, а з іншого боку, поважати особисту автономію пацієнтів. Суд спирався на загальні принципи судової практики щодо зобов'язань Держави у сфері охорони громадського здоров'я та на відповідні положення Конвенції Ов'єдо, ратифікованої Іспанією. Зокрема:

(i) Заявниця вирішила оскаржити рішення чергового судді в національних судах, оскільки вона вважала це рішення «юридичною шкодою», заподіяною їй. Виходячи з того, що вирішив національний суд дійшов висновку, що рішення чергового судді слід вважати втручанням, на яке скаржилася заявниця.

(ii) Суд визначив сферу своєї оцінки необхідності втручання, зосередившись на процесі прийняття рішення у цій справі, з належним урахуванням правового та фактичного контексту, у якому відбулося втручання. У зв'язку з цим Суд підкреслив, що:

(a) у звичайних умовах охорони здоров'я дієздатний повнолітній пацієнт має право вільно і свідомо відмовитися від медичного лікування, незважаючи на дуже серйозні, навіть фатальні наслідки, які може мати таке рішення;

(b) у надзвичайній ситуації, коли на кону стоїть не лише право на життя, а й право особи самостійно приймати рішення щодо медичного лікування: по-перше, рішення про відмову від лікування, що рятує життя, має бути прийняте вільно та самостійно особою, яка має необхідну правоздатність і усвідомлює наслідки такого рішення; по-друге, також необхідно гарантувати, що таке рішення — про яке має бути відомо медичному персоналу — було застосовним за даних обставин, тобто його суть є чіткою, конкретною і однозначною щодо відмови від лікування та відображає поточну позицію

41. Конвенція про захист прав і гідності людини щодо застосування біології та медицини: Конвенція про права людини та біомедицину (ETC № 164).

42. «Піндо Мулла проти Іспанії» (*Pindo Mulla v. Spain*) [ВП], № 15541/20, від 17 вересня 2024 року.

пацієнта з цього питання; і, нарешті, у разі наявності сумнівів щодо будь-якого з зазначених аспектів, слід докласти «розумних зусиль» для усунення цих сумнівів або невизначеності щодо відмови від лікування, а якщо, незважаючи на такі заходи, неможливо в необхідному обсязі встановити волю пацієнта, обов'язком є захист життя такого пацієнта шляхом надання необхідної допомоги, що має переважну силу; та

(с) Договірні Держави мають значну свободу розсуду щодо попередніх медичних вказівок та подібних документів у медичній сфері. Питання про надання таким документам юридичної сили, а також пов'язані з цим формальні та практичні процедури належали до їхньої свободи розсуду.

(iii) Щодо обставин справи Суд зазначив, що в країні існувала добре розвинена національна система гарантій поваги до автономії пацієнта, і заявниця покладалася на цю систему, щоб чітко висловити свою відмову від переливання крові.

Однак його практичне функціонування та впровадження виявилися недосконалими. Зокрема, залишилося незрозумілим, чому лікарі приймаючої лікарні, судячи з усього, не були поінформовані про письмову відмову заявниці від переливання крові (зокрема, про її попередні медичні документи), в результаті чого інформація, подана ними черговому судді, була неповною. На думку Суду, відсутність цієї інформації мала вирішальний вплив на прийняття рішення щодо лікування заявниці і могла бути визнана лише як істотна. Така інформація також була неточною, оскільки в ній зазначалося, що заявниця відмовлялася від «усіх видів лікування» і що її відмова була «усною». В результаті черговий суддя не мав достатньої фактичної основи для прийняття рішення. Хоча в цьому рішенні чітко підкреслювалося значення захисту права на життя, воно в меншій мірі враховувало важливість поваги до права пацієнта самостійно приймати рішення щодо медичного лікування. Суд із занепокоєнням зазначив, що у відповідному рішенні взагалі не було згадано про те, чи заявниця все ще мала достатню здатність приймати рішення, у належній формі та в необхідний для цього час, щодо лікування, на яке вона

погоджувалась або від якого відмовлялася. Фактично це рішення, з моменту його ухвалення, передало повноваження щодо прийняття рішень від заявниці до лікарів без її відома. Більше того, ні питання про упушення важливої інформації щодо документування побажань заявниці, ні питання про її здатність приймати рішення на відповідний момент не були належним чином розглянуті в подальшому судовому процесі, який заявниця ініціювала з метою перегляду рішення чергового судді.

Тому Суд дійшов висновку, що національна правова система, а точніше процес прийняття рішень, в тому вигляді, в якому він відбувся в цій справі, не забезпечив достатньої поваги до особистої автономії заявниці, яку вона бажала реалізувати для дотримання своєї релігії.

Рішення у справі «*М.А. та інші проти Франції*» (*M.A. and Others v. France*)⁴³ стосувалося Закону від 13 квітня 2016 року «про посилення боротьби з системою проституції та надання підтримки особам, які займаються проституцією», а також статей 611-1 та 225-12-1 Кримінального кодексу.

Заявники, які зазвичай займалися проституцією на законних підставах, скаржилися на введення складу злочину за придбання сексуальних послуг, у тому числі між дорослими особами за взаємною згодою в приватному місці. Чотири із двохсот шістдесяти одного заявника подали позови до судів, але без успіху. Зокрема, Конституційна Рада, до якої було направлено звернення про попереднє рішення щодо конституційності («QPC»), розглянула відповідні положення Кримінального кодексу у світлі права на повагу до приватного життя, право на особисту автономію та право на сексуальну свободу. Conseil d'État дійшла висновку, що з огляду на цілі, які переслідували ці положення в інтересах суспільства, вони не становили надмірного втручання в право на повагу до приватного життя відповідно до статті 8 Конвенції.

У Суді заявники посилалися на статті 2, 3 та 8 Конвенції. Суд вважав доцільним розглянути скарги відповідно до статті 8, з метою вирішення цього складного явища в цілому. Після розгляду аргументів заявників і всебічної системи, запровадженої оскаржуваним законодавством, Суд дійшов

43. «М.А. та інші проти Франції» (*M.A. and Others v. France*), № 63664/19 та 4 інші, від 25 липня 2024 року.

висновку про відсутність порушення статті 8 зазначивши, зокрема, що вибір законодавця мав на меті спричинити далекосяжні суспільні зміни, наслідки яких стануть повністю очевидними лише з часом, що французькі органи влади досягли справедливого балансу між конкуруючими інтересами, які мають значення у справі, і що Держава-відповідач не перевищила межі свободи розсуду.

Це рішення є прикметним оскільки Суд вперше розглянув питання про те, чи є законодавчий вибір, зроблений Державою-членом щодо правової бази, що регулює проституцію на її території, сумісним зі статтею 8 Конвенції. Зокрема, Суд визначив обсяг свободи розсуду Держави в цій сфері, яка порушує надзвичайно делікатні моральні та етичні питання і викликає різні, часто суперечливі думки; він оцінив пропорційність відповідного заходу та ухвалив рішення щодо балансу, досягнутого на національному рівні між інтересами, що були на кону, в контексті тривалого та глибокого процесу, який призвів до прийняття французьким законодавчим органом конкретного тексту.

Варто виділити кілька моментів:

(i) Суд вважав, що введення складу злочину придбання сексуальних послуг є втручанням у право заявників на повагу до їхнього приватного життя, а також у їхнє право на особисту автономію та сексуальну свободу, оскільки відповідний закон створив ситуацію, яка безпосередньо їх стосувалася (*«М.А. та інші проти Франції» (M.A. and Others v. France)*).⁴⁴

(ii) Суд прийняв різні законні цілі, на які посилався Уряд-відповідач, повторивши, що він уже визнав проституцію несумісною з правами та гідністю людини, коли ця діяльність є примусовою (*«В.Т. проти Франції» (V.T. v. France)*)⁴⁵, та наголосив на важливості боротьби з проституцією та мережами торгівлі людьми, а також на обов'язку Держав-учасниць Конвенції захищати жертв (див., зокрема, *«Ранцев проти Кіпру та Росії» (Rantsev v. Cyprus and Russia)*⁴⁶ та *«С.М. проти Хорватії» (S.M. v. Croatia)*⁴⁷).

(iii) Суд взяв до уваги рівень консенсусу на європейському та міжнародному рівнях. Він зазначив, що серед Держав-членів Ради Європи, а також у різних міжнародних організаціях, які розглядають це питання, не існує єдиної думки щодо найкращого підходу до проституції. Він зазначив, що звернення до загальної та абсолютної криміналізації придбання сексуальних послуг як засобу боротьби з торгівлею людьми наразі є предметом гарячих дебатів, що викликає значні розбіжності в думках як на європейському, так і на міжнародному рівні, без формування чіткої позиції. Відповідно, Суд вважав, що в цій сфері Державі-відповідачу має бути надано широкі межі свободи розсуду, які, однак, не є необмеженими.

(iv) Суд підкреслив, що криміналізація придбання сексуальних послуг є частиною комплексного підходу, спрямованого на боротьбу з проституцією, передбаченого законом, прийнятим наприкінці довгого і складного законодавчого процесу. Він зазначив, що парламентські звіти виявили розбіжності між різними точками зору і позиціями в цій сфері, що явище проституції є різнобічним, складним і мінливим, і що жодна з державних політик, прийнятих на сьогодні в інших Державах, не була позбавлена суперечностей. Усвідомлюючи труднощі та розбіжності в думках, французький законодавчий орган зробив вибір, який був результатом ретельного парламентського аналізу всіх культурних, соціальних, політичних та правових аспектів низки заходів, вжитих для регулювання надзвичайно складного явища, яке порушувало дуже делікатні моральні та етичні питання (порівняйте з рішенням у справі *«Енімал Дефендерс Інтернешинал проти Сполученого Королівства» (Animal Defenders International v. the United Kingdom)*)⁴⁸.

(v) У конкретному контексті Суд спирався, зокрема, на такі принципи: (а) у питаннях загальної політики, щодо яких думки в демократичному суспільстві можуть розходитися, особлива вага надавалася ролі національних політиків (*«С.А.С. проти*

44. *«М.А. та інші проти України» (M.A. and Others v. France)* (ухв.), №№ 63664/19 та 4 інші, від 27 червня 2023 року.

45. *«В.Т. проти Франції» (V.T. v. France)*, № 37194/02, § 25, від 11 вересня 2007 року.

46. *«Ранцев проти Кіпру та Росії» (Rantsev v. Cyprus and Russia)*, № 25965/04, §§ 283-88, ЄСПЛ 2010 (витяги).

47. *«С.М. проти Хорватії» (S.M. v. Croatia)* [ВП], № 60561/14, § 306, від 25 червня 2020 року.

48. *«Енімал Дефендерс Інтернешинал проти Сполученого Королівства» (Animal Defenders International v. the United Kingdom)* [ВП], № 48876/08, ЄСПЛ 2013 (витяги).

Франції» (*S.A.S. v. France*)⁴⁹). Це було особливо важливо, коли йшлося про соціальне питання (наприклад, «*Y проти Франції*» (*Y v. France*)⁵⁰ та «*Барет і Кабальєро проти Франції*» (*Baret and Caballero v. France*)⁵¹); (b) завданням Суду не було замінити власною оцінкою позицію уповноважених національних органів влади при прийнятті рішення щодо найбільш доцільної політики регулювання практики проституції. Натомість Суд перевіряв, чи, досягаючи певного балансу, французькі органи влади залишилися в межах своєї свободи розсуду в цій сфері («*С.Г. та інші проти Австрії*» (*S.H. and Others v. Austria*)⁵² та «*Вавржичка та інші проти Чеської Республіки*» (*Vavříčka and Others v. the Czech Republic*)⁵³).

Приватне життя та житло

Рішення у справі «*Айдин Сефа Акай проти Туреччини*» (*Aydin Sefa Akay v. Türkiye*)⁵⁴ стосувалося арешту та досудового тримання під вартою судді міжнародного суду, який, відповідно до статуту цього суду, користувався дипломатичним імунітетом, а також обшуків його будинку та особи.

Заявник, громадянин Туреччини та професійний дипломат, був суддею, який працював у Міжнародному залишковому механізмі для кримінальних трибуналів Організації Об'єднаних Націй («Механізм») і дистанційно працював над справою зі свого будинку в Стамбулі. Незабаром після спроби державного перевороту в Туреччині в 2016 році було розпочато кримінальне розслідування щодо співробітників Міністерства закордонних справ, яких підозрювали в причетності до збройної терористичної організації FETÖ/PDY (яку влада вважала організатором спроби державного перевороту). У ході цього розслідування заявник був заарештований, підданий обшуку та поміщений під варту до судового розгляду. Поліція також провела обшук його будинку та вилучила, *inter alia*, комп'ютери, мобільні телефони та дві книги,

які, як стверджувалося, доводили зв'язок заявника з FETÖ/PDY.

Заявник був визнаний винним у членстві в збройній терористичній організації та засуджений до семи років і шести місяців позбавлення волі. Протягом кримінального провадження він неодноразово і безуспішно вимагав дипломатичного імунітету як суддя Механізму (стаття 29m Статуту Механізму, прийнятого Резолюцією Ради Безпеки 1966 (2010)). Незважаючи на *note verbale* Управління з правових питань ООН та наказ Голови Механізму припинити всі судові провадження проти заявника та забезпечити його звільнення, турецькі органи влади та суди, посилаючись на цей Статут, Конвенцію про привілеї та імунітети Організації Об'єднаних Націй і Віденську конвенцію про дипломатичні зносини, дійшли висновку, що заявник користувався не абсолютним, а лише функціональним імунітетом, обмеженим діями, що здійснювалися в межах його повноважень як судді, і що в будь-якому разі він не міг посылатися на імунітет перед органами влади Держави, яку він представляв або громадянином якої він був. Це тлумачення було підтверджено Конституційним Судом.

Суд встановив порушення як пункту 1 статті 5, так і статті 8 Конвенції. Він вважав, що тлумачення національними судами дипломатичного імунітету заявника не було передбачуваним і не відповідало вимогам принципу правової визначеності, оскільки звичайне прочитання відповідних положень міжнародного договору, офіційно підтверджених Президентом Механізму (що діє від імені Генерального секретаря ООН) та Управлінням ООН з правових питань, давало підстави вважати, що заявник фактично користувався повним дипломатичним імунітетом, у тому числі під час дистанційної роботи відповідно до механізму функціонування Механізму. Крім того, правова невизначеність була посилена значною затримкою в оцінці його дипломатичного імунітету. Тому Суд дійшов

49. «*С.А.С. проти Франції*» (*S.A.S. v. France*) [ВП], № 43835/11, §§ 129 та 154, ЄСПЛ 2014 (витяги).

50. «*Y. проти Франції*» (*Y v. France*), № 76888/17, § 74, від 31 січня 2023 року.

51. «*Барет і Кабальєро проти Франції*» (*Baret and Caballero v. France*), №№ 22296/20 і 37138/20, § 84, від 14 вересня 2023 року.

52. «*С.Г. та інші проти Австрії*» (*S.H. and Others v. Austria*) [ВП], № 57813/00, § 106, ЄСПЛ 2011.

53. «*Вавржичка та інші проти Чеської Республіки*» (*Vavříčka and Others v. the Czech Republic*) [ВП], № 47621/13 та 5 інші, § 310, від 08 квітня 2021 року.

54. «*Айдин Сефа Акай проти Туреччини*» (*Aydin Sefa Akay v. Türkiye*), № 59/17, від 23 квітня 2024 року. Див. також щодо пункту 1 статті 5 (Законний арешт або затримання) вище та щодо статті 15 (Відступ від зобов'язань під час надзвичайної ситуації) нижче.

висновку, що втручання в права заявника не мало належної правової основи. Нарешті, Суд постановив, що втручання в права заявника за статтею 8 не може бути виправдане статтею 15 Конвенції (Туреччина надала повідомлення відповідно до цього положення).

Це рішення є прикметним з кількох причин:

(i) Суд вперше визнав, що принципи, визначені в його судовій практиці щодо незалежності національної судової влади як незалежного гаранта справедливості та верховенства права, повинні застосовуватися *mutatis mutandis* до міжнародних суддів та судів, оскільки їхня незалежність є такою самою *conditio sine qua non* умовою для належного здійснення правосуддя.

(ii) Суд постановив, що він не мав повноважень ухвалювати офіційне рішення щодо дипломатичного імунітету заявника як такого, а скоріше досліджує, чи позиція національних судів відповідає вимогам передбачуваності та правової визначеності для цілей пункту 2 статті 8 Конвенції.

У цьому контексті Суд наголосив, що, загалом, принцип правової визначеності може бути порушений, якщо національні суди вводять у свою судову практику винятки, що суперечать формулюванню чинних законодавчих положень, або застосовують широке тлумачення, яке нівелює процесуальні гарантії, передбачені законом для захисту членів судової влади від втручання.

(iii) Суд дійшов висновку, що заявник, очевидно, мав право на повний дипломатичний імунітет, включаючи недоторканність його особи та приватного помешкання, а також захист від будь-якої форми арешту або затримання, відповідно до міжнародного права;

(iv) Суд заявив, що для цілей імунітету обсяг привілеїв та імунітетів дипломатичного представника не може бути повністю поширена на суддю міжнародного суду, оскільки кінцевою метою в останньому випадку є захист незалежності судової влади, зокрема *vis-à-vis* Державою, громадянами якої вони є.

Свобода думки, совісті та релігії (стаття 9)

Свобода релігії

Рішення у справі «Виконавчий орган мусульман Бельгії та інші проти Бельгії» (*Executief van de Moslims van België and Others v. Belgium*)⁵⁵ стосувалося обов'язку попереднього оглушення тварин в контексті ритуального забою.

Бельгійський закон про захист і добробут тварин спочатку передбачав, що, за винятком випадків *force majeure* або необхідності, хребетні тварини не можуть бути вбиті без попередньої анестезії або оглушення; однак ця вимога не поширювалася на форми забою, передбачені релігійними обрядами. Потім у 2017 та 2018 роках відповідно Фламандський регіон та Валлонський регіон внесли зміни до відповідних положень і видалили релігійний виняток із закону. Однак вони замінили його обов'язком застосовувати інший метод ритуального забою, а саме оборотне оглушення без летальних наслідків. Релігійний виняток продовжував

застосовуватися в Брюссельському столичному регіоні, оскільки місцевий парламент відхилив пропозицію про його скасування. Конституційний суд Бельгії, розглядаючи оскарження відповідних валлонських і фламандських декретів, поставив кілька питань до Суду справедливості ЄС (СЄС) для отримання попереднього рішення. У рішенні від 17 грудня 2020 року⁵⁶ цей Суд дійшов висновку, що відповідні положення законодавства ЄС, включаючи статтю 10 Хартії Європейського союзу про основоположні права, що стосується свободи думки, совісті та релігії, не виключають національне законодавство, яке вимагає застосування процесу оборотного нелетального оглушення. Конституційний Суд згодом підтвердив конституційність декретів, визнавши, що скарги, які ґрунтуються на свободі релігії та принципах рівності та недискримінації, є безпідставними.

55. «Виконавчий орган мусульман Бельгії та інші проти Бельгії» (*Executief van de Moslims van België and Others v. Belgium*), №№ 16760/22 та 8 інших, від 13 лютого 2024 року.

56. Рішення Суду справедливості ЄС від 17 грудня 2020 року у справі «Центральна єврейська консисторія Бельгії та інші» (*Centraal Israëlitisch Consistorie van België and Others*), C-336/19, EU:C:2020:1031.

Заявниками до Суду були бельгійські мусульманські організації та кілька мусульманських або єврейських громадян Бельгії, які стверджували, що стали жертвами втручання в їхню свободу релігії. Вони також скаржилися на дискримінацію. Суд визнав, що заявники, які проживали в Брюссельському столичному регіоні, де зазначені декрети не застосовувалися, не мали процесуальної правоздатності, а їхні скарги були неприйнятними. Щодо суті справи, він визнав, що було втручання у свободу релігії заявників відповідно до статті 9, але вважав, що воно переслідувало легітимну мету «громадської моралі», яка охоплювала добробут тварин. Враховуючи свободу розсуду Держави в таких питаннях, а також якість і зміст парламентських дебатів, дворівневий судовий контроль (СЕС та Конституційний Суд), а також той факт, що заявники все ще могли придбати м'ясо тварин, забитих відповідно до мусульманських і єврейських заповідей без оглушення, як у регіоні Брюсселя, так і за кордоном, Суд визнав, що втручання не було непропорційним. Нарешті, він постановив, що дискримінація, заборонена статтею 14 Конвенції, була відсутня.

Це рішення є важливим з наступних причин:

(i) Що стосується обставин, то це була перша справа, розглянута Судом, в якій питання про релігійні винятки з обов'язку попереднього оглушення тварин становило основну частину скарг відповідно до статті 9 (на відміну від справи «*Ха'аре Шалом ве Цедек проти Франції*» (*Cha'are Shalom Ve Tsedek v. France*)⁵⁷, яка стосувалася відмови у видачі дозволу на ритуальний забій відповідно до суворох практик ортодоксальної єврейської асоціації і де це питання виникло лише опосередковано).

(ii) Суд пояснив, що доктрина «живого інструменту», яка керувала тлумаченням Конвенції, стосувалася не лише гарантованих прав і свобод, а й підстав, що

виправдовують будь-які обмеження, на які можна посилалися, з урахуванням розвитку суспільства та норм з моменту розробки Конвенції.

(iii) Суд вперше заявив, що добробут тварин може бути пов'язаний з «суспільною мораллю», однією з вичерпно перелічених законних цілей відповідно до статті 9 Конвенції. Для того щоб дійти такого висновку, він, по-перше, спирався на зростаюче значення міркувань добробуту тварин в Європі, а конкретніше – у двох відповідних регіонах Бельгії, і, по-друге, на той факт, що в попередній справі він дійшов висновку, що запобігання стражданню тварин може виправдовувати втручання в право, передбачене статтею 11 (свобода зібрань та асоціацій), на підставі захисту моралі («*Френд та інші проти Сполученого Королівства*» (*Friend and Others v. the United Kingdom*)⁵⁸), щодо полювання на лисиць). Суд пояснив, що захист суспільної моралі в розумінні пункту 2 статті 9 не повинен тлумачитися як такий, що стосується лише захисту людської гідності в міжособистісних відносинах; навіть якщо Конвенція гарантує в статті 1 права і свободи лише щодо людей, її можна тлумачити як таку, що сприяє абсолютному дотриманню прав і свобод без урахування страждань тварин.

(iv) Суд також визнає у своєму рішенні, що, на відміну від законодавства ЄС, яке розглядало добробут тварин як мету загального інтересу (стаття 13 Договору про функціонування Європейського Союзу), його захист не був прямо передбачений Конвенцією. Отже, у такого роду справах для перевірки пропорційності втручання не йшлося про зважування двох рівноцінних у світлі Конвенції прав, а про оцінку того, чи було втручання виправданим за своїм змістом і чи було воно пропорційним з точки зору захисту суспільної моралі, з урахуванням свободи розсуду Держави, які не могли бути вузькими за обсягом.

57. «*Ха'аре Шалом ве Цедек проти Франції*» (*Cha'are Shalom Ve Tsedek v. France*) [ВП], № 27417/95, ЄСПЛ 2000-VII.

58. «*Френд та інші проти Сполученого Королівства*» (*Friend and Others v. the United Kingdom*) (ухв.), №№ 16072/06 та 27809/08, § 50, від 24 листопада 2009 року.

Заборона дискримінації (стаття 14)

Стаття 14 взята у поєднанні зі статтею 2

Рішення у справі «*Ф.М. та інші проти Росії*» (*F.M. and Others v. Russia*)⁵⁹ стосувалося невиконання Державою зобов'язання захищати жінок-трудомих мігранток, які перебували в нелегальному становищі, від торгівлі людьми та рабства, а також розслідувати злочини, скоєні проти них.

Заявницями були кілька жінок, яких привезли до Росії з їхніх країн походження (Казахстан та Узбекистан) і експлуатували в магазинах протягом періоду від шести місяців до десяти років. Їхні документи, що посвідчують особу, були вилучені, і їх змушували виконувати важку роботу без оплати, ненормований робочий день, без перерв та вихідних. Трудові договори не підписувалися, а статус заявниць як іноземних трудових мігранток не був урегульований. Вони утримувалися в магазинах під пильним наглядом у жахливих умовах і піддавалися насильству (побиття, що призводило до серйозних травм, зґвалтування, примусові вагітності, примусові аборти та вилучення дітей, народжених у полоні). Зрештою заявницям вдалося втекти або їх було звільнено. У відповідь на кримінальні заяви, подані заявницями за допомогою НУО, національні органи влади провели досудове розслідування, у результаті якого було прийнято рішення не порушувати кримінальне провадження.

Заявниці скаржилися, що влада не захистила їх від торгівлі людьми,

експлуатації та насильства, а також, зокрема, не прийняла належного законодавчого регулювання, не вжила оперативних заходів та не провела належного кримінального розслідування.

Суд визнав, що заявниці стали жертвами транскордонної торгівлі людьми та рабства, а Держава-відповідач не виконала своїх позитивних (матеріальних та процесуальних) зобов'язань щодо їх захисту всупереч статті 4 Конвенції. Суд також визнав порушення статті 14 (у поєднанні зі статтею 4), оскільки бездіяльність органів влади відображала дискримінаційне ставлення до заявниць як жінок, які були іноземними працівницями з неурегульованим статусом іммігранток.

Це рішення є прикметним, оскільки Суд застосовував в основному ті ж принципи, що й у справах про гендерно зумовлене домашнє насильство (див. рішення у справах «*Володіна проти Росії*» (*Volodina v. Russia*)⁶⁰, та «*Тхелідзе проти Грузії*» (*Tkheldze v. Georgia*)⁶¹), щоб вперше визнати порушення статті 14 у поєднанні зі статтею 4 Конвенції. Бездіяльність національних органів влади щодо виконання своїх позитивних зобов'язань за статтею 4 призвела до того, що вони неодноразово потурали торгівлі людьми, трудовій експлуатації та пов'язаному з цим насильству за ознакою статті, і відображала дискримінаційне ставлення до заявниць як жінок, які були іноземними працівницями з неурегульованим статусом іммігранток.

Загальна заборона дискримінації (стаття 1 Протоколу № 12 до Конвенції)

Рішення у справі «*Ферреро Квінтана проти Іспанії*» (*Ferrero Quintana v. Spain*)⁶² стосувалося встановлення вікового обмеження в 35 років для участі у відкритому конкурсі на заміщення кількох посад у поліції (*Ertzaintza*) Автономної спільноти Країни Басків.

Заявник, якому було попередньо надано дозвіл брати участь у цьому конкурсі, незважаючи на те, що він перевищував встановлений віковий ценз, успішно склав усі випробування, але не був прийнятий на роботу через свій вік.

В ЄСПЛ заявник стверджував, що медичні

59. «*Ф.М. та інші проти Росії*» (*F.M. and Others v. Russia*), №№ 71671/16 та 40190/18, від 10 грудня 2024 року (не є остаточним). Див. також щодо статті 4 (Заборона рабства і примусової праці) вище.

60. «*Володіна проти Росії*» (*Volodina v. Russia*), № 41261/17, §§ 109-14, від 09 липня 2019 року.

61. «*Тхелідзе проти Грузії*» (*Tkheldze v. Georgia*), № 33056/17, §§ 51 та 60, від 08 липня 2021 року.

62. «*Ферреро Квінтана проти Іспанії*» (*Ferrero Quintana v. Spain*), № 2669/19, від 26 листопада 2024 року (не є остаточним).

огляди та тести на фізичну підготовку, які він пройшов, підтвердили, що він фізично здатний обіймати зазначену посаду, і що, отже, він став жертвою дискримінації за віком, що є порушенням статті 1 Протоколу № 12. Суд визнав, що заявник перебував в аналогічній ситуації з особами віком до 35 років, які бажали взяти участь у тому ж конкурсі, і що, отже, до нього ставилися інакше на підставі його віку, що становило «іншу ознаку» у значенні статті, на яку він посилався. Однак, з огляду на широкі межі свободи розсуду національних органів влади у встановленні правил прийому на роботу в державному секторі (що включає прийом на роботу в поліцію), така різниця у ставленні переслідувала законну мету і була виправданою.

Щодо мети оскаржуваного заходу Суд зазначив, що його метою було не усунення заявника, а забезпечення належного функціонування відповідної поліцейської служби. У цьому зв'язку Суд посилався на рішення Суду справедливості Європейського Союзу (ЄС) у справі *Салаберрія Сорондо* (*Salaberria Sorondo*)⁶³, що стосувалася іншого кандидата, що брав участь у тому самому конкурсі, що й у цій справі, і встановив, що важливість забезпечення оперативної спроможності та належного функціонування поліцейських служб становило законну мету в розумінні статті 4(1) Директиви 2000/78/ЄС, яка встановлює загальні рамки рівного ставлення у сфері працевлаштування та зайнятості в Європейському Союзі.

Щодо того, чи було надане обґрунтування об'єктивним і розумним Суд визнав, що причини, наведені національними органами влади, зокрема необхідність забезпечення і підтримання довгострокової функціональної спроможності автономних поліцейських сил, були доречними та достатніми, а оскаржуваний захід не виходив за межі того, що було необхідним для досягнення зазначеної вище мети. Оскільки надана Державам свобода розсуду в цій сфері не була перевищена, то не було порушення статті 1 Протоколу № 12. Це рішення є прикметним, оскільки воно надає важливі роз'яснення про спосіб, у який заборона дискримінації має застосовуватися до

відмінностей у ставленні на підставі віку при прийнятті на роботу в державному секторі загалом та на посади поліцейських зокрема.

(i) Суд підтвердив свій висновок про те, що вік може становити «іншу ознаку» для застосування статті 14 Конвенції (а отже, і статті 1 Протоколу № 12), хоча до цього часу він не стверджував, що дискримінація за віком повинна прирівнюватися до інших «підозрілих» підстав для дискримінації (див. рішення у справі *«Карвальо Пінто де Соуза Мораїс проти Португалії»* (*Carvalho Pinto de Sousa Morais v. Portugal*)⁶⁴). Загалом Суд пояснив, що не всі відмінності в ставленні на підставі віку можуть вважатися неприйнятними видами дискримінації (на відміну від справи *«Тімічев проти Росії»* (*Timichev v. Russia*)⁶⁵, де йшлося про расову дискримінацію); також вони не мали однакової відносної важливості для індивідуальних інтересів, що були поставлені на карту. Що стосується конкретних обставин справи, то Суд наголосив на двох факторах: по-перше, заявник не належав до вразливої групи; по-друге, він брав участь у конкурсі, щоб стати працівником державного сектору, а не для того, щоб відстояти основоположне право, яке прямо визнається Конвенцією. За таких обставин Суд надав Державі широкі межі свободи розсуду.

(ii) Суд визнав, що вік є важливим фактором для оцінки фізичної придатності особи. Обов'язки працівників поліції, про які йшлося у справі, не мали адміністративного характеру, а були оперативними або виконавчими, що вимагає особливої фізичної підготовки. Таким чином, фізичні недоліки, що могли заважати виконанню цих обов'язків, могли мати значні наслідки не тільки для самих поліцейських і третіх осіб, але й для підтримання громадського порядку. Суд дійшов висновку, що володіння певними фізичними здібностями може вважатися істотною та вирішальною професійною вимогою для виконання поліцейських обов'язків на службі, на яку прагнув бути прийнятий заявник.

(iii) Щодо твердження про дискримінацію за віком при прийнятті на посаду, яка вимагає особливо високого рівня фізичної

63. Рішення Суду справедливості ЄС від 15 листопада 2016 року у справі *Салаберрія Сорондо* (*Salaberria Sorondo*), C-258/15, EU:C:2016:873.

64. *«Карвальо Пінто де Соуза Мораїс проти Португалії»* (*Carvalho Pinto de Sousa Morais v. Portugal*), № 17484/15, § 45, від 25 липня 2017 року.

65. *«Тімічев проти Росії»* (*Timichev v. Russia*), №№ 55762/00 та 55974/00, § 56, ЄСПЛ 2005-XII.

підготовки Суд висловив думку, що питання про те, чи володіє особа такими здібностями має оцінюватися динамічно, з урахуванням строку служби, який працівник повинен буде відслужити після прийняття на роботу, а не статично, виключно на момент проведення конкурсу на прийняття на роботу. Тому було цілком легітимним те, що Держава хотіла забезпечити збереження цих фізичних можливостей протягом максимального строку служби.

(iv) Суд також погодився з аргументом Уряду про необхідність забезпечення збалансованого вікового розподілу в поліції,

і, таким чином, уникнення ситуації, коли більшість працівників належать до старших вікових груп, оскільки цей фактор має значний вплив на оперативну діяльність поліції. Іншими словами, може бути доцільним, за допомогою таких заходів, як той, що був розглянутий, забезпечити наявність достатньої кількості «молодих» офіцерів для виконання завдань, що вимагають більших фізичних зусиль. Загалом, такі питання внутрішньої організації належать свободи розсуду Договірних Держав.

Захист власності (стаття 1 Першого протоколу до Конвенції)

Володіння майном

Рішення у справі «Фонд Дж. Пола Gemmi та інші проти Італії» (*The J. Paul Getty Trust and Others v. Italy*)⁶⁶ стосувалося постанови про конфіскацію з метою повернення культурного об'єкта, який законно належав Договірній Державі, але був незаконно придбаний і вивезений до Держави, яка не є Договірною Стороною.

У 1964 році італійські рибалки в Адріатичному морі виявили бронзову статую, відому як «Переможець» (також звану «Атлет з Фано» або «Лісіпп з Фано»), створену в епоху класичної Греції.

Врешті-решт її придбав Фонд Дж. Пола Гетті («Фонд»), неприбуткова юридична особа, зареєстрована в Сполучених Штатах Америки («США»). Статуя була вивезена до США і виставлена в музеї. З 1977 року італійські органи влади зробили кілька невдалих спроб повернути статую. У 2007 році в Італії було розпочато виконавче провадження, результатом якого стало рішення про конфіскацію. Касаційний Суд постановив, що статуя є частиною культурної спадщини Італії, яка захищена італійським законодавством і правомірно належить італійській Державі; вона була незаконно вивезена з Італії, а потім придбана Фондом без належної перевірки її походження; і за таких обставин та відповідно до судової практики Конституційного Суду, рішення про конфіскацію може бути винесено щодо особи, яка не причетна до кримінального

правопорушення, навіть якщо не було кримінального обвинувачення і навіть якщо відповідне правопорушення стало таким, що підпадає під дію строку давності, за умови, що може бути встановлений «брак пильності». Процедура визнання та виконання заходу конфіскації, яка була розпочата в США на запит італійських органів влади, все ще перебувала на першій стадії. Перед Судом заявники (Фонд та чотирнадцять членів його наглядової ради) стверджували, що було порушено їхнє право на мирне володіння майном, гарантоване статтею 1 Першого протоколу до Конвенції.

Суд визнав, що Фонд, на відміну від окремих членів наглядової, може вважатися «жертвою» заявленого порушення. Щодо суті справи він постановив, що Італія не перевищила межі своєї свободи розсуду, і що порушення статті 1 Першого протоколу до Конвенції не було. У цьому зв'язку Суд взяв до уваги широку межу свободи розсуду Держави щодо «загального інтересу» в збереженні культурної спадщини, сильний консенсус у міжнародному та європейському праві щодо необхідності захисту культурних цінностей від незаконного вивезення та повернення їх до країни походження, недбале поводження самого Фонду, а також виняткову правову прогалину, в якій опинилися національні органи влади на момент розгляду справи.

Це рішення є прикметним з низки причин

66. «Фонд Дж. Пола Gemmi та інші проти Італії» (*The J. Paul Getty Trust and Others v. Italy*), № 35271/19, від 02 травня 2024 року.

як з точки зору аргументації, так і з точки зору результату.

(i) Застосовувавши підхід, який використовується у справах про екстрадицію («*Стівенс проти Мальти (№ 1)*» (*Stephens v. Malta (no. 1)*)⁶⁷; «*Тоніоло проти Сан-Марино та Італії*» (*Toniolo v. San Marino and Italy*)⁶⁸; «*Васілічук проти Республіки Молдова*» (*Vasiliciuc v. the Republic of Moldova*)⁶⁹; та «*Гіланов проти Республіки Молдова*» (*Gilanov v. the Republic of Moldova*)⁷⁰), Суд визначив загальний принцип, що застосовується до міжнародного правового та судового співробітництва. Дія, ініційована Державою, що подає запит, на підставі власного національного законодавства та виконана Державою, до якої подано запит, у відповідь на її договірні зобов'язання, може бути віднесена до відповідальності Держави, що подає запит, навіть якщо ця дія була або мала бути виконана Державою, до якої подано запит. Отже, рішення про конфіскацію, яке мало бути виконане в США, могло бути приписане Італії.

(ii) Хоча автономне значення поняття «майно» в розумінні статті 1 Першого протоколу до Конвенції не обмежується лише правом власності, воно також не обов'язково поширюється на будь-який вид «володіння» (в розумінні цивільного права). Така оцінка має проводитися в кожному конкретному випадку окремо, шляхом встановлення наявності справжнього права власності на основі таких критеріїв, як тривалість володіння та визнання статусу власника в національних судах.

(iii) З огляду на специфіку та складність правової ситуації, що розглядалася, — захист культурної спадщини та повернення незаконно вивезеного культурного об'єкта за допомогою заходів, які передбачають оскарження прав власності поточного володільця, — Суд дійшов висновку про відсутність необхідності ухвалювати рішення

щодо того, чи підпадає оскаржуване втручання під дію однієї з двох спеціальних положень статті 1 Першого протоколу до Конвенції («позбавлення майна» або «контроль за користуванням майном»), оскільки загальне правило, закріплене в першому реченні цієї статті, безумовно було застосовним.

(iv) Зрештою, найважливіше, при оцінці законності та пропорційності оскаржуваного заходу Суд безпосередньо посилався на глобальний правовий контекст і, зокрема, на еволюцію міжнародного права в галузі захисту культурних об'єктів. Відповідно, він вважав, що відсутність строку для дій, спрямованих на повернення викрадених або незаконно вивезених культурних цінностей, сама по собі не може призвести до висновку, що втручання, про яке йдеться, було непередбачуваним або свавільним: навпаки, це було характерною рисою декількох Держав (у тому числі в рамках Ради Європи) і могло бути виправдано необхідністю надати національним органам влади більшу свободу дій у цій конкретній сфері.

Крім того, одним із вирішальних факторів для визначення того, чи діяла Держава-відповідач у межах своєї свободи розсуду, був той факт, що спочатку її органи влади мали діяти в правовому вакуумі, оскільки на момент придбання та вивезення предмета Фондом не існувало жодних чинних міжнародних правових актів, які б дозволили італійським органам влади повернути його або, принаймні, отримати повноцінну співпрацю з боку іноземних національних органів влади. У зв'язку з цим Суд підкреслив, що сьогодні в подібній ситуації національні органи влади були б зобов'язані суворо дотримуватися строків і процедур, встановлених у будь-яких діючих положеннях міжнародних договорів та законодавства ЄС.

67. «*Стівенс проти Мальти (№ 1)*» (*Stephens v. Malta (no. 1)*), № 11956/07, §§ 50-54, від 21 квітня 2009 року.

68. «*Тоніоло проти Сан-Марино та Італії*» (*Toniolo v. San Marino and Italy*), № 44853/10, § 56, від 26 червня 2012 року.

69. «*Васілічук проти Республіки Молдова*» (*Vasiliciuc v. the Republic of Moldova*), № 15944/11, §§ 21-25, від 02 травня 2017 року.

70. «*Гіланов проти Республіки Молдова*» (*Gilanov v. the Republic of Moldova*), № 44719/10, §§ 41-44, від 13 вересня 2022 року.

Свобода пересування (стаття 2 Протоколу № 4 до Конвенції)

Свобода пересування

Рішення у справі «Доменжуд проти Франції» (*Domenjoud v. France*)⁷¹ стосувалося впровадження домашнього арешту в контексті надзвичайного стану, оголошеного у Франції у відповідь на терористичні атаки 13 листопада 2015 року, після чого Франція скористалася своїм правом на відступ від зобов'язань відповідно до статті 15 Конвенції.

Заявниками були два брати, яких на підставі наказу Міністра внутрішніх справ було поміщено під домашній арешт на шістнадцять днів. Накази ґрунтувалися на так званих «білих записках» - анонімних службових довідках, складених органами безпеки, в яких зазначалося, що (i) заявники належали до радикальних ультралівих політичних угруповань, (ii) вони були причетні до насильницьких дій у минулому, та (iii) існував ризик, що вони візьмуть участь в «акціях протесту з високим рівнем насильства» в контексті 21-ї Конференції Учасниць Рамкової конвенції Організації Об'єднаних Націй про зміну клімату («COP21»), яка мала розпочатися в Парижі через кілька днів. Такі заходи включали зобов'язання заявників тричі на день з'являтися до відділку поліції та не залишати свої домівки вночі. Заявники подали до адміністративних судів низку скарг проти заходів домашнього арешту, але без успіху. Зокрема, було подано запит про попереднє рішення щодо конституційності (*question prioritaire de constitutionnalité*), яке направлено до Конституційної Ради, і яка встановила, що передбачений Законом від 3 квітня 1955 року про надзвичайний стан домашній арешт, який був застосований в цій справі, не був ані позбавленням свободи і не становив непропорційного втручання у свободу пересування.

В ЄСПЛ заявники стверджували, що було порушено статтю 5 Конвенції та статтю 2 Протоколу № 4 до Конвенції. Суд визнав, що положення статті 5 не застосовуються до заходів, що є предметом скарги, і що, отже, відповідна скарга є несумісною *ratione materiae* з положеннями Конвенції. Однак

відповідно до статті 2 Протоколу № 4 він не встановив порушення цього положення стосовно першого заявника, але визнав порушення стосовно другого. Він вважав, що застосування до нього домашнього арешту не повністю відповідало матеріальним і процесуальним вимогам цього положення, в також, що цей захід не підпадає під дію відступу Франції від зобов'язань за статтею 15 Конвенції.

Це рішення є прикметним з наступних причин.

(i) Стосовно передбачуваності правової основи заходів, що обмежують свободу і застосовуються в умовах надзвичайного стану, Суд вперше розглядав ситуацію, коли індивідуальний захід був вжитий з причин, що відрізнялися від тих, які виправдовували загальний надзвичайний стан (у даному випадку – загроза ісламського тероризму). У цьому відношенні рішення було розвитком справ «Пажері проти Франції» (*Pagerie v. France*)⁷² та «Фануні проти Франції» (*Fanouni v. France*)⁷³ де зв'язок був чітким і очевидним. У цій справі Суд уточнив, що закон про надзвичайний стан не може використовуватися національними органами влади для прийняття заходів, що обмежують свободи, якщо вони не мають зв'язку з обставинами, що могли б виправдати прийняття цього закону. Однак він погодився, що в надзвичайній ситуації національні органи влади можуть бути змушені приймати оперативні рішення, щоб виконати весь спектр своїх обов'язків. Таким чином, може існувати непрямий зв'язок між метою, що переслідується при оголошенні надзвичайного стану, та обґрунтуванням заходів, вжитих на його підставі, за умови, що цей зв'язок є достатньо сильним, щоб унеможливити будь-які зловживання. Крім того, Суд прагнув забезпечити, щоб захист від свавілля був ефективним в обставинах даної справи, і, зокрема, щоб було перевірено наявність належного зв'язку між заходами та правовими рамками надзвичайного стану.

(ii) У рішенні було підтверджено висновки

71. «Доменжуд проти Франції» (*Domenjoud v. France*), №№ 34749/16 та 79607/17, від 16 травня 2024 року. Див. також щодо статті 15 (Відступ від зобов'язань під час надзвичайної ситуації) нижче.

72. «Пажері проти Франції» (*Pagerie v. France*), № 24203/16, §§ 178-91, від 19 січня 2023 року.

73. «Фануні проти Франції» (*Fanouni v. France*), № 31185/18, §§ 49-51, від 15 червня 2023 року.

у справах *Пажері (Pagerie)* та «*Фануні*» (*Fanouni*) (цитованих вище, відповідно §§ 206-07 та §§ 60-61) щодо принципів, які регулюють порядок врахування адміністративними судами «білих записок» — непідписаних і часто недатованих службових записок, що не містять ані імені особи, яка їх склала, ані джерел інформації. Суд не виключив використання таких документів, але наголосив на необхідності належних процесуальних гарантій. У цій справі він визнав належними гарантії, які загалом передбачені національним

законодавством, а саме: по-перше, такі записки повинні бути предметом змагального провадження; по-друге, адміністративні суди зобов'язані перевіряти точність і правильність їхнього змісту, з'ясовуючи, чи містять вони точні та детальні факти і чи є ці факти предметом серйозних оскаржень; по-третє, адміністративні суди мали слідчі повноваження для проведення такої перевірки. Однак Суд провів окреме дослідження того, чи були дотримані ці гарантії в індивідуальних справах кожного заявника.

Інші положення Конвенції

Відступ від зобов'язань під час надзвичайної ситуації (стаття 15)

Рішення у справі «*Айдин Сефа Акай проти Туреччини*» (*Aydın Sefa Akay v. Türkiye*)⁷⁴ стосувалося арешту та досудового тримання під вартою судді міжнародного суду, який, відповідно до статуту цього суду, користувався дипломатичним імунітетом, а також обшуків його будинку та особи.

Заявник, громадянин Туреччини та професійний дипломат, був суддею, який працював у Міжнародному залишковому механізмі для кримінальних трибуналів Організації Об'єднаних Націй («Механізм») і дистанційно працював над справою зі свого будинку в Стамбулі. Незабаром після спроби державного перевороту в Туреччині у 2016 році було розпочато кримінальне розслідування щодо працівників Міністерства закордонних справ, яких підозрювали в причетності до збройної терористичної організації FETÖ/PDY (яку влада вважала організатором спроби перевороту). У ході цього розслідування заявника було заарештовано, піддано особистому обшуку та поміщено під варту до судового розгляду. Поліція також провела обшук його будинку та вилучила, *inter alia*, комп'ютери, мобільні телефони та дві книги, які, як стверджувалося, підтверджували зв'язок заявника з FETÖ/PDY. Заявника було визнано винним у членстві в збройній терористичній організації та засуджено до семи років і шести місяців позбавлення волі. Протягом кримінального провадження він неодноразово і безуспішно заявляв про дипломатичний імунітет як суддя Механізму (стаття 29 Статуту Механізму, ухваленого Резолюцією Ради Безпеки ООН № 1966 (2010)). Незважаючи на вербальну ноту Управління з правових питань ООН та наказ Голови Механізму про припинення всіх судових

проваджень проти заявника і забезпечення його звільнення, турецькі органи влади та суди, посилаючись на цей Статут, Конвенцію про привілеї та імунітети Організації Об'єднаних Націй і Віденську конвенцію про дипломатичні зносини, дійшли висновку, що заявник не користувався абсолютним імунітетом, а лише функціональним імунітетом, обмеженим діями, здійсненими в межах його повноважень як судді, і що, у будь-якому разі, він не міг посилатися на імунітет перед органами Держави, яку він представляв або громадянином якої він був. Така інтерпретація була остаточно підтверджена Конституційним судом.

Суд констатував порушення пункту 1 статті 5 Конвенції та статті 8 Конвенції. Він вважав, що тлумачення національними судами дипломатичного імунітету заявника не було передбачуваним і не відповідало вимогам принципу правової визначеності відповідно до пункту 1 статті 5 Конвенції, оскільки звичайне прочитання відповідних положень міжнародних договорів, офіційно підтверджене Президентом Механізму (який діяв від імені Генерального секретаря ООН) та Управлінням ООН з правових питань, давало підстави вважати, що заявник фактично користувався повним дипломатичним імунітетом, зокрема під час дистанційної роботи відповідно до механізму функціонування Механізму. Крім того, правова невизначеність була посилена значною затримкою у розгляді питання про його дипломатичний імунітет. Нарешті, Суд постановив, що досудове тримання під вартою заявника не могло бути виправдане відповідно до статті 15 Конвенції (Туреччина надала повідомлення згідно з положеннями цієї статті).

74. «*Айдин Сефа Акай проти Туреччини*» (*Aydın Sefa Akay v. Türkiye*), № 59/17, від 23 квітня 2024 року. Див. також щодо пункту 1 статті 5 (Законний арешт або затримання) та статті 8 (Приватне життя і житло) вище.

Це рішення є новаторським, оскільки вперше Суд поширив застереження про «інші зобов'язання за міжнародним правом» у розумінні статті 15 на зобов'язання, що випливають із дипломатичного імунітету.

Рішення у справі «*Доменжуд проти Франції*» (*Domenjoud v. France*)⁷⁵ стосувалося заходів домашнього арешту, запроваджених в межах надзвичайного стану, оголошеного у Франції у відповідь на терористичні напади 13 листопада 2015 року, після чого Франція скористалася своїм правом на відступ відповідно до статті 15 Конвенції. Заявниками були два брати, яких на підставі наказу Міністра внутрішніх справ було поміщено під домашній арешт строком на шістнадцять днів. Підставою для цих наказів стали так звані «білі записки» — анонімні службові довідки розвідувальних органів, у яких зазначалося, що (i) заявники належали до радикальних ультралівих політичних угруповань, (ii) вони брали участь у насильницьких діях у минулому, та (iii) існував ризик, що вони можуть взяти участь у «акціях протесту з високим рівнем насильства» у контексті 21-ї Конференції сторін Рамкової конвенції ООН про зміну клімату (COP21), яка мала розпочатися в Парижі через кілька днів. Заходи передбачали обов'язок заявників тричі на день з'являтися до відділку поліції та не залишати свої домівки вночі. Заявники подали низку апеляцій до адміністративних судів, оскаржуючи ці заходи, однак безуспішно. Зокрема, було подано запит про попереднє рішення щодо конституційності

(*question prioritaire de constitutionnalité*), яке направлено до Конституційної Ради, і яка встановила, що передбачений Законом від 3 квітня 1955 року про надзвичайний стан домашній арешт, який був застосований в цій справі, не був ані позбавленням свободи і не становив непропорційного втручання у свободу пересування.

В ЄСПЛ заявники стверджували, що було порушено статтю 5 Конвенції та статтю 2 Протоколу № 4 до Конвенції. Суд визнав, що положення статті 5 не застосовуються до заходів, які є предметом скарги, і що, отже, відповідна скарга є несумісною *ratione materiae* з Конвенцією. Водночас, відповідно до статті 2 Протоколу № 4, Суд не виявив порушення цієї статті щодо першого заявника, але встановив порушення стосовно другого. Суд зазначив, що його поміщення під домашній арешт не повністю відповідало матеріальним і процесуальним вимогам цього положення, а також, що цей захід не підпадає під дію відступу Франції від зобов'язань за статтею 15 Конвенції.

Щодо пункту 1 статті 15 Конвенції, то це рішення є прикметним, оскільки Суд оцінив, чи були заходи відступу суворо необхідними з огляду на причини, що виправдовували його запровадження, оскільки вони були чітко визначені, не переносячи свою оцінку на помірний рівень перегляду, який він встановив відповідно до статті 2 Протоколу № 4. У цій справі Суд дійшов висновку, що відповідний захід не був суворо необхідним для досягнення мети боротьби з тероризмом, яка переслідувалася шляхом реалізації права на відступ.

Обмеження, не передбачені Конвенцією (стаття 18)

Рішення Великої Палати в міждержавній справі «*Україна проти Росії (щодо Криму)*» (*Ukraine v. Russia (re Crimea)*)⁷⁶ стосувалося численних порушень Конвенції та Протоколів до неї у регіоні Криму під час подій, у ході яких регіон Криму (включно з містом Севастополь) був, як стверджувалося, включений до складу Російської Федерації, а також деяких наступних подій. Уряд України

стверджував, що Російська Федерація несе відповідальність за адміністративні практики, що призвели до численних порушень прав людини, оскільки ці практики були частиною великої, взаємопов'язаної кампанії політичних репресій, що здійснювалася Росією з метою придушення будь-якої політичної опозиції. Заяву № 20958/14 було обмежено в часі періодом з

75. «*Доменжуд проти Франції*» (*Domenjoud v. France*), №№ 34749/16 та 79607/17, від 16 травня 2024 року. Див. також щодо статті 2 Протоколу № 2 (Свобода пересування) вище.

76. «*Україна проти Росії (щодо Криму)*» (*Ukraine v. Russia (re Crimea)*), №№ 20958/14 та 38334/18, від 25 червня 2024 року. Див. також «Міжнародне гуманітарне право» («Принцип “законності”»), щодо статті 35 (Юрисдикція щодо розгляду справ проти Росії) та статті 2 (Право на життя - Насильницькі зникнення) вище та щодо статті 33 (Міждержавні справи) нижче.

27 лютого 2014 року по 26 серпня 2015 року, а також обмежено територією Криму, однак заява № 38334/18 не мала таких часових обмежень. Уряд-заявник не вимагав розгляду окремих справ, на які він посилався, а просив вважати їх доказами адміністративної практики, що становить порушення Конвенції. Відповідно, окремі скарги про стверджувані порушення Конвенції виходили за межі справи.

У своїй ухвалі про прийнятність⁷⁷, Велика Палата постановила, що оскаржувані факти, на які посилаються в заяві № 20958/14, підпадають під «юрисдикцію» Російської Федерації в розумінні статті 1 Конвенції; вона відхилила попередні заперечення Уряду-відповідача та визнала прийнятними скарги Уряду-заявника щодо стверджуваних адміністративних практик, адміністративних практик, що суперечать статтям 2, 3, 5, 6, 8, 9, 10 та 11 Конвенції, статтям 1 та 2 Першого протоколу, статті 2 Протоколу № 4, а також статті 14 Конвенції у поєднанні зі статтями 8, 9, 10 та 11 Конвенції та статтею 2 Протоколу № 4 до Конвенції. Згодом Велика Палата провела засідання щодо розгляду заяви № 20958/14 по суті, а також щодо прийнятності та розгляду по суті заяви № 38334/18 (стосовно, *inter alia*, поводження з «українськими політичними в'язнями» в Криму, інших частинах України, Російській Федерації та Білорусі).

У цьому рішенні Велика Палата визнала прийнятною скаргу стосовно переміщення ув'язнених з Криму до Росії, про яку також йшлося в заяві № 20958/14, що її уже було доведено до відома Російської Федерації, і визнала порушення Конвенції та Протоколів до неї щодо кожної з прийнятих скарг у цій заяві. Вона також визнала заяву № 38334/18 частково прийнятною і частково

неприйнятною. Стосовно розгляду по суті цієї заяви Велика Палата визнала порушення статей 3, 5, 6, 7, 8, 10 і 11 Конвенції, а також статті 18 у поєднанні зі статтями 5, 6, 8, 10 і 11. Вона також залишила відкритим питання щодо справедливої сатисфакції і зазначила, відповідно до статті 46 Конвенції, що Держава-відповідач повинна вжити всіх заходів для забезпечення якнайшвидшого безпечного повернення відповідних ув'язнених, переміщених з Криму до в'язниць у Росії.

Рішення Великої Палати є новим, оскільки воно чітко визначає застосовність статті 18 у поєднанні зі статтями 6 та 7 (щодо підходів, які застосовувалися дотепер, див. рішення у справах «Навальний та Офіцеров проти Росії» (*Navalnyy and Ofitserov v. Russia*)⁷⁸; «Навальні проти Росії» (*Navalnyye v. Russia*)⁷⁹; та «Ходорковський та Лебедев проти Росії» (*Khodorkovskiy and Lebedev v. Russia*)⁸⁰). Щодо статті 6 Конвенції Суд підтвердив, що положення Конвенції допускають як явні, так і імпліцитні обмеження. Крім того, з огляду на свою широку практику з цього питання, Суд встановив, що права, захищені статтею 6, є гарантіями, стосовно яких можуть проявитися суттєві зловживання з боку Держави. Таким чином, стаття 18 у поєднанні зі статтею 6 Конвенції була застосовною. Навпаки, ситуація була іншою стосовно статті 7 Конвенції. З огляду на характер її гарантій, від яких не дозволяється відступ, Суд вважав, що стаття 18 не може застосовуватися у поєднанні з нею, тому ця скарга (стаття 18 у поєднанні зі статтею 7) була визнана несумісною *rationae materiae* з Конвенцією.

77. «Україна проти Росії (щодо Криму)» (*Ukraine v. Russia (re Crimea)*) (ухв.) [ВП], №№ 20958/14 та 38334/18, від 16 грудня 2020 року.

78. «Навальний та Офіцеров проти Росії» (*Navalnyy and Ofitserov v. Russia*), №№ 46632/13 та 28671/14, § 129, від 23 лютого 2016 року.

79. «Навальні проти Росії» (*Navalnyye v. Russia*), № 101/15, §§ 88-89, від 17 жовтня 2017 року.

80. «Ходорковський та Лебедев проти Росії» (*Khodorkovskiy and Lebedev v. Russia*), №№ 11082/06 та 13772/05, §§ 897-909, від 25 липня 2013 року.

Міждержавні справи

Адміністративна практика

Рішення Великої Палати в міждержавній справі «Україна проти Росії (щодо Криму)» (*Ukraine v. Russia (re Crimea)*)⁸¹ стосувалося численних порушень Конвенції та Протоколів до неї у регіоні Криму під час подій, у ході яких регіон Криму (включно з містом Севастополь) був, як стверджувалося, включений до складу Російської Федерації, а також деяких наступних подій. Уряд України стверджував, що Російська Федерація несе відповідальність за адміністративні практики, що призвели до численних порушень прав людини, оскільки ці практики були частиною великої, взаємопов'язаної кампанії політичних репресій, що здійснювалася Росією з метою придушення будь-якої політичної опозиції.

Заяву № 20958/14 було обмежено в часі періодом з 27 лютого 2014 року по 26 серпня 2015 року, а також обмежено територією Криму, однак заява № 38334/18 не мала таких часових обмежень. Уряд-заявник не вимагав розгляду окремих справ, на які він посилався, а просив вважати їх доказами адміністративної практики, що становить порушення Конвенції. Відповідно, окремі скарги про стверджувані порушення Конвенції виходили за межі справи.

У своїй ухвалі про прийнятність⁸², Велика Палата постановила, що оскаржувані факти, на які посилаються в заяві № 20958/14, підпадають під «юрисдикцію» Російської Федерації в розумінні статті 1 Конвенції; вона відхилила попередні заперечення Уряду-відповідача та визнала прийнятними скарги Уряду-заявника щодо стверджуваних,

адміністративних практик, адміністративних практик, що суперечать статтям 2, 3, 5, 6, 8, 9, 10 та 11 Конвенції, статтям 1 та 2 Першого протоколу, статті 2 Протоколу № 4, а також статті 14 Конвенції у поєднанні зі статтями 8, 9, 10 та 11 Конвенції та статтею 2 Протоколу № 4 до Конвенції. Згодом Велика Палата провела засідання щодо розгляду заяви № 20958/14 по суті, а також щодо прийнятності та розгляду по суті заяви № 38334/18 (стосовно, *inter alia*, поводження з «українськими політичними в'язнями» в Криму, інших частинах України, Російській Федерації та Білорусі).

У цьому рішенні Велика Палата визнала прийнятною скаргу стосовно переміщення ув'язнених з Криму до Росії, про яку також йшлося в заяві № 20958/14, що її уже було доведено до відома Російської Федерації, і визнала порушення Конвенції та Протоколів до неї щодо кожної з прийнятних скарг у цій заяві. Вона також визнала заяву № 38334/18 частково прийнятною і частково неприйнятною. Стосовно розгляду по суті цієї заяви Велика Палата визнала порушення статей 3, 5, 6, 7, 8, 10 і 11 Конвенції, а також статті 18 у поєднанні зі статтями 5, 6, 8, 10 і 11. Вона також залишила відкритим питання щодо справедливої сатисфакції і зазначила, відповідно до статті 46 Конвенції, що Держава-відповідач повинна вжити всіх заходів для забезпечення якнайшвидшого безпечного повернення відповідних ув'язнених, переміщених з Криму до в'язниць у Росії.

Рішення Великої Палати є важливим,

81. «Україна проти Росії (щодо Криму)» (*Ukraine v. Russia (re Crimea)*) [ВП], №№ 20958/14 та 38334/18, від 25 червня 2024 року. Див. також щодо статті 35 (Юрисдикція щодо розгляду справ проти Росії), статті 2 (Право на життя - Насильницькі зникнення), статті 18 (Обмеження, не передбачені Конвенцією) вище.

82. «Україна проти Росії (щодо Криму)» (*Ukraine v. Russia (re Crimea)*) (ухв.) [ВП], №№ 20958/14 та 38334/18, від 16 грудня 2020 року.

оскільки Суд постановив, що при визначенні наявності адміністративної практики насильницьких зникнень, що суперечить статті 2 Конвенції, загальний аналіз не повинен обмежуватися лише тими особами, доля яких залишилася невстановленою. Незважаючи на те, що презумпція смерті застосовувалася лише до цих осіб, Суд вважав, що в загальному контексті великої кількості випадків незаконного позбавлення волі та відносно короткого періоду, протягом якого відбувалися викрадення, особливе значення мали такі фактори: викрадення були скоєні особами, дії яких тягнули за собою відповідальність Держави-відповідача; потерпілими були переважно проукраїнські активісти, журналісти та кримські татари, яких вважали противниками подій, що відбувалися тоді в Криму; викрадення відбувалися за певною схемою і використовувалися як засіб

залякування та переслідування таких осіб у рамках реалізації глобальної стратегії Держави-відповідача, спрямованої на придушення наявної в Криму опозиції до російської «окупації». У цій справі було задокументовано сорок три випадки зникнення, але лише вісім викрадених осіб досі вважаються зниклими безвісти, а їхнє місцезнаходження та доля залишаються невідомими; більшість з цих осіб були звільнені незабаром після зникнення. Проте Суд вважав, що було «достатньо численних» випадків викрадень, щоб скласти схему або систему («повторюваність дій»), яка сама по собі становила загрозу для життя, що зумовлює застосовність статті 2 щодо цієї адміністративної практики. Крім того, органи прокуратури Держави-відповідача систематично відмовлялися проводити ефективне розслідування достовірних заяв про насильницькі зникнення.

Покажчик справ

А

«Айдин Сефа Акай проти Туреччини» (Aydın Sefa Akay v. Türkiye), № 59/17, від 23 квітня 2024 року **82 • 96 • 105**

Б

«Богдан проти України» (Bogdan v. Ukraine), № 3016/16, від 08 лютого 2024 року **88**

В

«Виконавчий орган мусульман Бельгії та інші проти Бельгії» (Exécutief van de Moslims van België and Others v. Belgium), №№ 16760/22 та 8 інших, від 13 лютого 2024 року **97**

Д

«Даніель Карсай проти Угорщини» (Dániel Karsai v. Hungary), № 32312/23, від 13 червня 2024 року **92**

«Діан проти Данії» (Dian v. Denmark) (ухв.), № 44002/22, від 21 травня 2024 року **91**

«Доменжуд проти Франції» (Domenjoud v. France), №№ 34749/16 та 79607/17, від 16 травня 2024 року **103 • 106**

«Дуарте Агостінью та інші проти Португалії та 32 інших» (Duarte Agostinho and Others v. Portugal and 32 Others) (ухв.) [ВП], № 39371/20, від 09 квітня 2024 року **74 • 75 • 77**

К

«Карем проти Франції» (Carême v. France) (ухв.) [ВП], № 7189/21, від 09 квітня 2024 року **75**

М

«М.А. та інші проти Франції» (M.A. and Others v. France), № 63664/19 та 4 інші, від 25 липня 2024 року **94 • 95**

Н

«Нілон і Халлам проти Сполученого Королівства» (Nealon and Hallam v. the United Kingdom) [ВП], №№ 32483/19 та 35049/19, від 11 червня 2024 року **86**

П

«Піндо Мулла проти Іспанії» (Pindo Mulla v. Spain) [ВП], № 15541/20, від 17 вересня 2024 року **93**

У

«Україна проти Росії (щодо Криму)» (Ukraine v. Russia (re Crimea)), №№ 20958/14 та 38334/18, від 25 червня 2024 року **72 • 78 • 80 • 106 • 107 • 108**

Ф

«Ф.М. та інші проти Росії» (F.M. and Others v. Russia), №№ 71671/16 та 40190/18, від 10 грудня 2024 року **81 • 99**

«Фаббрі та інші проти Сан-Марино» (Fabbri and Others v. San Marino) [ВП], №№ 6319/21 та 2 інші, від 24 вересня 2024 року **84**

«Ферейн КлімаСеньорін Швейц та інші проти Швейцарії» (Verein KlimaSeniorinnen Schweiz and Others v. Switzerland) [ВП], № 53600/20, від 09 квітня 2024 року **74 • 75 • 86 • 89**

«Ферреро Квінтана проти Іспанії» (Ferrero Quintana v. Spain), № 2669/19, від 26 листопада 2024 року **99**

«Фонд Дж. Пола Гетті та інші проти Італії» (The J. Paul Getty Trust and Others v. Italy), № 35271/19, від 02 травня 2024 року **101**

